

**T. C.
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**ATASÖZLERİ VE DEYİMLERİN YABANCILARA
ÖĞRETİLMESİNDE YÖNTEM VE TEKNİKLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN

Hazırlayan

Hüseyin DURU

İstanbul – 2009

DEYİMLERİN VE ATASÖZLERİN YABANCILARA ÖĞRETİLMESİNDE YÖNTEM VE TEKNİKLER

ÖZET

Dillerin kullanılmasında deyimlerin ve atasözlerin yeri çok önemlidir. Harflerin birleşmesiyle kelimeler; kelimelerin birleşmesi ile de oluşan cümlelerin içinde bir de kalıp sözler vardır ki, kullanılmasıyla dilin zenginliğini, anlatım gücünü gösterir. Konuşmalarını sık sık deyimlerle süsleyenler; ihtar ve dikkat çekmelerde ise atasözlerini kullananlarda ifade zenginliği görülmektedir.

Bu milletin; bölgesinde ve çevresinde çağlar boyunca medeniyetlere beşiklik etmesi, çağ açıp kapatması kültürel değerlerinin zenginliğindedir. Edebiyatta, sanatta kendine has değerler oluşturan, yaşam tarzı örnek alınan bu milletin dili çok zengindir.

Deyimler ve atasözleri milletlerin hafızasını, yaşam mücadelesindeki tecrübe birikimini, zenginliğini gösterir. Asırlarca nakış nakış işlenen bu bilgi birikimi, çok değerlidir. Bu paha biçilmez hazinenin korunması, sonraki nesillere öğretilmesinde özen gösterilmelidir.

Kalıplaşmış bu sözlerin yabancılara öğretilmesi de ana dili öğretiminden farklı olmaktadır. Bu alanda yapılan yayınlar ve verilen dersler gözlenerek neticede üzerinde çok çalışılması gereken bir saha olduğu görülmüştür. Yabancılara öğretilmesinde kullanılacak yöntemler, teknikler ve öncelik sıralaması üzerinde çalışılmıştır.

Türkçe öğretiminde temel, orta ve ileri seviyelere göre kalıplaşmış sözlerin nasıl, ne kadar ve hangilerinin öğretilmesi gerektiği, örneklerle açıklanmıştır.

TEACHING PROVERBS AND IDIOMS FOR FOREIGN STUDENTS

ABSTRACT

Turkish people have a very rich culture which comes from a long past and is a mixture of many other cultures. Therefore Turkish language is very rich. That's why idioms and sayings which are other signs of richness of a language, take a wide part in Turkish. So teaching these idioms and sayings must be done very carefully.

Teaching idioms to foreign speakers is handled differently from teaching the language itself. In this thesis research and publications in this subject have been analyzed and it has been seen that there is a wide area to study on. The methods, techniques and order all priority for teaching idioms have been studied. During this study, the technique how to teach idioms have been explained, exemplified and illustrated for all three levels, namely basic, intermediate and advanced. Besides these, a pedagogical selection of idioms to be taught has also been suggested.

ÖNSÖZ

Türk tarihinde telli çalgıların, ney taksimlerinin yapıldığı mekanlarda, hoş sohbetlerde halk edebiyatı ürünlerinden istifade daha fazla oluyordu. İnsanlar bir araya toplanabiliyorlardı. Günümüzde ekonomik kaygılar, internet ortamı gibi etkenlerle insanlar daha da yalnızlığa itilmiştir. Aileler küçülmüş, çocuklar anne ve babasından başkasını görmez olmuştur. Eskiden çocuklar, geceleri kahramanlık, yiğitlik destanlarını duyarak uyur; gündüzleri de, dede ve ninelerin terbiyeleri ile büyürdü.

Halk edebiyatı ürünlerinden iyi bir şekilde istifade için kulak doygunluğu çok önemlidir. Bunun için de muhit önemlidir. Çevresinde edebiyatçılar bulunan bir birey mutlaka etkilenecektir. Sık sık veya haftalık kitap okuma seanslarının yapıldığı bir ortamda bulunan kişide bilgi kültür birikimi daha fazla olacaktır.

Bu bağlamda ülkemize gelen yabancılar da kültürümüzün zenginliğine vurulur Türk aşığı olarak ayrılırdı bu topraklardan. Günümüzde edebiyat ürünlerimizin çelimsiz, ilgisiz olmasından insanların gönlüne hitap edecek, gönüllerini besleyecek kaynaklardan yoksun olduklarından insani ilişkiler tarzanca hal ve hareketlerin ötesine geçmemektedir. Dolayısıyla nükteli sözler, bilgece sözler yaygın değildir.

Türkçenin yabancılar öğretilmesinin tarihi başlangıcı 11. yüzyıla, Kaşgarlı Mahmut'a kadar indirilebilir. Kaşgarlı Mahmut, "*Divanı Lügatit Türk*" adlı eserinde Araplara Türkçenin öğretilmesi konusunda bilgi vermektedir. Dil ile birlikte kültürün de verildiği eserde Türkçenin inceliklerine değinilmiştir.

Türkçenin yabancılar öğretilmesinin en yoğun öğretildiği dönem Kıpçak Türkçesi dönemidir. Mısır'a yerleşen Kıpçaklar zamanla idareyi ele geçirmesiyle Türkçe daha da önem kazanmıştır. Memlükler'in en önemli hükümdarı olan Sultan Baybars, Kırım doğumludur.

Cumhuriyet Devrine gelindiğinde ise 1990 yılında Sovyetlerin dağılımı neticesinde Orta Asya ülkelerine, sonra da bütün dünyaya yayılan Türk okullarının öncülüğünde Türkçe öğrenimi artmıştır. Aynı zamanda Türkiye'nin son dönemde ekonomik ve siyasal istikrarı neticesinde Türkçe öğrenmek isteyen yabancıların sayısı büyük ivme kazanmıştır. Cumhuriyet dönemi dikkate alındığında Türk Tarihi boyunca yabancılara öğretilmesinin en yoğun olduğu dönem denebilir. Diğer diller arasında da Türkçe, önümüzdeki yıllarda en fazla öğrenilen dil olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmamızda atasözlerinin tanımları, özellikleri üzerinde teferruatlı durmayacağız. Bizim çalışmamız atasözlerini ve deyimleri anlatmak değildir. Bizim yegâne hedefimiz yabancılara hangi atasözlerini ve nasıl öğretileceği hususudur. Bu yüzden atasözlerinde ve deyimlerde yaşayan/yaşamayan, genel/yöresel, anlamları itibariyle birbirleriyle çelişenler gibi ayrıntılara girmeyeceğiz. Biçim ve kavram özellikleri üzerinde durmayacağız.

Edebiyatı, sanatı ve kültürel değerleriyle tarihin her devrinde ilgi odağı olan bir milletin dil hazinesi de zengin olacaktır. Türk Dilinde bulunan bu zengin elementlerin başında da deyimler ve atasözleri gelmektedir. Deyimler ve atasözleri dillerin sanat göstergesi olduğundan, bunların öğretimine özen gösterilmesi gerekmektedir.

Her biri milyonlarca insanın kullanımıyla nakış nakış işlediği deyimlerimizin yabancılara öğretilmesi üzerinde duracağız. Özellikle konuşma dilinde sık sık kullandığımız deyimlerimizi ele alacağız. Elbette kelimelerin birinci anlamının dışında birçok anlama gelen ve soyut kavramlar olduğu için deyimlerin öğretimi normal kelime öğretiminden farklı olması gerekmektedir. Günümüzün modern dillerinin öğretiminde uygulanan yöntem ve teknikler de göz önünde bulundurularak, temel seviye ve orta seviyede öncelikli verilmesi gereken deyimler ele alınarak, bunların öğretiminde uygulanması gereken yöntem ve teknikler üzerinde durulacaktır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışmanım sayın Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN'a, çalışmamın her safhasında bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali EROĞLU ve Yrd. Doç. Dr. Cemal KARAATA'ya teşekkürü bir borç biliyorum.

Hüseyin Duru

İstanbul, AĞustos 2009

KISALTMALAR

---

a.g.e.	: adı geçen eser
b.	: baskı
bkz.	: bakınız
C.	: cilt
ev.	: Çeviren
F.Ü.	: Fatih Üniversitesi
Haz.	: yayına hazırlayan
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
s.	: sayfa
t. y.	: yayın tarihi yok
TDK	: Türk Dil Kurumu
TKAE	: Türk Kùltürünü Araştırma Enstitüsü
vb.	: ve benzeri
y. y.	: yayın yeri yok

İÇİNDEKİLER

I. ÖN SÖZ

II. KISALTMALAR

1. GİRİŞ

1. A DİL

1. B EDEBİYAT

1. C HALK EDEBİYATI

2. EĞİTİM, KÜLTÜR, DİL

2. A EĞİTİM KÜLTÜR İLİŞKİSİ

2. B KÜLTÜR DİL İLİŞKİSİ:

2. C KONUŞMA BECERİSİ

3. DEYİMLER VE ATASÖZLERİ

3. A DEYİM

3. B ATASÖZLERİ

3. C DEYİMLERİN VE ATASÖZLERİN YABANCILARA
ÖĞRETİLMESİNİN GEREKLİLİĞİ

4. DEYİMLERİ ÖĞRETME YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

4. A YÖNTEMLER

4.A.1. YEREL KÜLTÜREL BİRİKİMLERDEN FAYDALANMA

4.A.2 KONULARA PARALEL DEYİMLER VE ATASÖZLERİ

4.A.3. ZİHİNLERDE KOLAY KALABİLECEKLER TERCİH
EDİLMELİDİR.

4. A.4 DİPNOTLA VERME

4.A.5 AFİŞE EDİLMESİ

4.A.6 FARKLI KULLANIMLARI DA GÖSTERİLMELİDİR

4.A.7 YERELLİK

4.A.8 YAKIN ÇEVRENİN KULLANIMI

4.A.9 OLAY ÖRGÜSÜ İÇİNDE DEĞERLENDİRME

4.A.10 CANLANDIRMA

4.A.11 EĞLENEREK ÖĞRETME

4.A.12.YAKINDAN UZAĞA İLKESİ

4.A.13.ÖĞRETMEN YOL GÖSTERİCİ OLMALIDIR

4.A.14 REHBERLİK VE PSİKOLOJİK EĞİTİM MAKSATLI OLABİLİR

4.A.15. TERCÜME YÖNTEMİ

4.A.16. YAKIN ANLAMLILARI VERMEME

4.A.17. MESLEK VE İLGİ ALANLARINA GÖRE ÖNCELİK VERME

4.A.18. DRAMA İLE ÖĞRETME

4. B TEKNİKLER

4.B.1 RESİMLERLE ÖĞRETME

4.B.2 OYUNLARLA ÖĞRETME

4.B.2.a. ÇAĞRIŞIM OYUNU

4.B.2.b. DEYİMİN KELİMELERİNİ AYIKLAMA OYUNU

4.B.2.c. DRAMA İLE ANLATMA

4.B.2.ç. EŞ ANLAMLILARI VERME

4.B.2.d. ZIT ANLAMLILARI VERME

4.B.2.e. HİKÂYE ANLATMA

4.B.2.f. ATASÖZLERİNİ BİRLEŞTİRME

4.B.2.g. AÇIKLAMALARLA ÖĞRETME

4.B.2.ğ. METİNLERLE ÖĞRETME

4.B.2.h. DEYİMLERİN VE ATASÖZLERİNİN KAYNAĞINI
ANLATMA

4.B.2.ı. CÜMLE İÇİNDEKİ DEYİMLER LİSTESİ

4.B.2.i. MÜZİKLE ÖĞRETİM

4.B.2.j. KISA FİLM GÖRÜNTÜLERİ

4.C. DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR

4.D. KALIPLAŞMIŞ BAŞKA SÖZLER

4.D.1. ARGO

4.D.2. DUALAR, BİLMECELER, TEKERLEMELER

4.D.3. KUTLAMALAR

5. DEYİMLERİN VE ATASÖZLERİNİN DİL ÖĞRETİMİ SEVİYELERİNE UYGUN PLANLANMASI

5.1. ÜNİTELERE GÖRE SIRALINIŞI

6. SONUÇ

7. KAYNAKÇA

EKLER LİSTESİ

- I. SEVİYELERE GÖRE DEYİMLERİN VE ATASÖZLERİNİN LİSTESİ
- II. RESİMLERLE DEYİMLER
- III. DEYİMLER AFİŞİ
- IV. DEYİMLERLE İLGİLİ SINAV ÖRNEKLERİ
- V. SINAV SORULARINDAN ÖRNEKLER
- VI. SEVİYELERİNE GÖRE CÜMLE İÇİNDEKİ DEYİMLERİN LİSTESİ
- VII. DEYİMLERİN HİKÂYESİ
- VIII. HİKÂYELERLE DEYİMLER
- IX. FIKRALARLA DEYİMLER
- X. MÜZİKLE ÖĞRETİM
- XI. DEYİMLERİ AÇIKLAMA ÖRNEKLERİ
- XII. YABANCILARA TÜRKÇE KİTAPLARINDA GEÇEN DEYİMLER
- XIII. MESLEKLERE GÖRE DEYİMLER

1. GİRİŞ

Yabancılara Türkçe öğretimi son yıllarda büyük bir ivme kazanmıştır. Bu gelişmeye paralel olarak kitaplar, afişler, video ders araçları, dinleme ders araçları, cümle kartları.. kısaca her türlü malzeme hazırlanmıştır. Bugün yabancılara Türkçe öğretimi ile ilgili 26 tane yayınevi eserler üretmektedir.

Türkçenin öğretilmesi ile ilgili yöntem ve tekniklerde büyük gelişme vardır. Modern diller statüsünde olan dillerin öğretiminde uygulanan yöntemler, teknikler Türkçemizde de uygulanmaktadır. Kelime öğretiminde, sınıf içi aktivitelerinde, ödevlerde, sınav sorularında nitelikli ve zengin çeşitlilik göze çarpmaktadır.

26 adet yayınevinin ürünleri arasında sadece birkaç tanesinde deyimlere ve atasözlerine yer verilmiş olduğu görülmüştür. Diğer yayınların kitaplarında metnin içinde geçtiği kadarıyla, öylece bırakılmıştır. Üzerinde özel olarak çalışılmadığı görülmektedir. Yayınlarda geçen deyim ve atasözlerin bir kısmının listesini bu çalışmanın sonundaki eklerde de görebilirsiniz. Ayrıca incelenen eserlerin isimleri detaylı olarak ek bölümünde listelenmiştir. (Bkz. EK-12)

Bu çalışma ile;

1. Deyimler ve atasözlerin yabancılara öğretilmesinde modern dillerde yapılan çalışmalar da göz önünde bulundurularak Türkçe öğretiminin gelişmesine katkıda bulunacaktır.
2. Ana dili Türkçe ve kelime dağarcığı zayıf olan küçük sınıflardaki öğrencilerin veya eğitim seviyesi düşük yetişkinlerin dil eğitiminde de faydalı olacaktır.
3. Deyim ve atasözlerimizin öğretilmesinde yeni yöntem ve tekniklere kapı açılmış olacak, gelecekteki araştırmacılara da fikir verecektir.

4. Şurası hiç unutulmamalıdır ki, deyim ve atasözleri ile süslenmiş konuşmalar, yazılar her zaman muhataplarına zevk verir. Yabancı birinin konuşması arasında, yeri geldiğinde konu ile ilgili bir deyim söylemesi, karşısındakinde Türkçeye çok vakıf olduğu konusunda bir izlenim bırakır. Konuşan kişi, illa yapılması gereken bir konuda; “*Ya bu deveyi güdeceğiz, ya da bu diyardan gideceğiz.*” derse başka bir şey söylemesine gerek kalmadan meramını ifade etmiş olur. Dolayısıyla yurt içinde ve bütün dünyada Türkçe öğretmenlerimizin deyim ve atasözlerini öğretme konusunda dikkatleri çekilmiş olacaktır.
5. Türkçenin büyüklüğü ve yüceliği; mecazlar dili olması, zengin anlamlar içeren kelimelerin oluşundandır. Deyimler de ikinci, üçüncü anlamlarıyla kullanıldığı için bu zenginlik başkalarına gösterilmiş olacaktır.
6. Her bir deyim, atasözünün oluşmasında olaylar, tecrübeler, destan özelliğinde yaşamlar vardır. Deyimler ve atasözleri öğrenildikçe, sözler tarandıkça Anadolu medeniyetinin, çok kültürlülüğünün gözler önüne serilmesi sağlanacaktır.
7. Çevre ülkelerde bulunan öğrenciler; “*Bu deyim bizde de var, bizde de şöyle geçmektedir.*” gibi tepkilerinden de Türkçenin coğrafi olarak çevresindeki dillerle olan teması gündeme gelecektir. Dil bilimcilere kaynak araştırmaları konusunda yeni düşünceler ortaya koyacaktır.
8. Halk edebiyatının sesli, sözlü ürünleri ders malzemesi olarak kullanılacağından öğretimde ilgi ve heyecan oluşturacaktır.
9. Atatürk “Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir” diyor.¹ Bu hisler deyimler ve atasözleri ile daha da kuvvetlenmektedir. Bu bağlamda deyimlerin işlevini artırmamız milli birlik ve bütünlüğümüz açısından da önemli olmaktadır.

---

¹ Hüseyin Önder, “Türkçemiz, Ses Bayrağımız”, *Birlik Dergisi*, Sayı 178, s.15

1. A DİL

Konumuzun içeriğini dil oluşturduğundan önce dil kavramı, edebiyat ilişkisi ve son olarak da halk edebiyatının hususiyetleri üzerinde özetle durmaya çalışacağız.

Dil bugüne kadar defalarca tanımı yapılmış, birçok kişi tarafından ele alınmıştır. Bunların içinde konumuza en uygun olan tarif ise; “*İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma*”dır. (TDK, 2004)

Örgün eğitimde hedeflenen amaç, bireyin anlama ve anlatmasını geliştirmektir. Bu gelişmeyi sağlamak için de, anlamasını geliştirmek için okuma ve dinleme; anlatmasını geliştirmek için de konuşma ve yazma becerilerine yönelik çalışmalar yapılır. Bu becerilerinin gelişmesi için yöntemler, teknikler üzerinde çalışmalar, araştırmalar yapılır.

Konuşma aracı olan organik dilin sağlıklı işlemesi için göz, kulak, dil üçgeninin sağlam olması gerekir. Dilin sağlıklı bir şekilde işlevini yerine getirmesi için diş, küçük dil, ağız yapısı, dudak hepsi önem arz etmektedir. Sağlıklı göremiyorsa sadece duyduklarını tekrar ediyorsa dil işlevini tam yerine getiremeyecektir. Görmede sıkıntı yok, yazıları rahatlıkla görüyor, çevresindeki olaylara vakıf ama kulakları duymazsa yine işlevini yerine getiremez. Kulakları da gözleri de çok iyi olsa ama organ olarak dilin yapısında sıkıntı varsa biyolojik olarak sorunlu ise yine sıkıntı var, demektir.

Dilin gelişmesinin sağlıklı olması için çok fazla dinleme yapılmalıdır. Radyodan, televizyondan ve bilgisayar ortamlarından sürekli dinleme yapılmalıdır. Bir deyim veya atasözün bir defa dinlenmesi yeterli değildir. Anlamlı bir şekilde ve yerinde kullanılan deyimlerin ve atasözlerin değişik kullanım alanlarında defalarca duyulması dil gelişimi adına çok faydalı olacaktır.

Garrison, çocuğun bildiği sözcük sayısının okuldaki başarısını gösterdiğini söylemektedir. Sözcükler, bir anlamda çocuğun hayatı algılayışının göstergesidir. Zira okuduğunu, dinlediğini doğru anlayan, yazılı veya sözlü şekilde meramını doğru anlatan kişilerin başarılarında kelime hazinelerinin zengin oluşunun payı oldukça büyüktür. Buna Stevens Teknoloji Enstitüsü profesörlerinden Dr. Johnson O'Connor' un İşletmecilik alanında idare amiri olmak üzere ders gören 100 öğrenci üzerinde yaptığı araştırmayı örnek gösterebiliriz. Bu 100 öğrenciye bir kelime testi veriliyor. Beş yıl sonra yapılan kontrolde testten yüksek puan alanların hepsinin idare amirliklerine yükseldiği görülüyor.

1.Tablo: Yaşlara Göre Edinilmiş Kelime Dağarcığı

Yaşlar	Okul Dönemi	Kelime Sayısı	Artış
12 aylık 1 yaş	Bebek	3	2
16 aylık 1.5 yaş	Bebek	22	3
24 aylık 2 yaş	Kreş	272	250
36 aylık 3 yaş	Anaokulu	896	624
48 aylık 4 yaş	Anaokulu	1540	644
60 aylık 5 yaş	Ana sınıfı	2072	532
72 aylık 6 yaş	Ana sınıfı	2562	490
7 yaş	İlköğretim 1	-	-
8 yaş	İlköğretim 2	-	-
9 yaş	İlköğretim 3	7425	-
10 yaş	İlköğretim 4	10395	2970
11 yaş	İlköğretim 5	12960	2065
12 yaş	İlköğretim 6	13965	1505
13 yaş	İlköğretim 7	14910	945
14 yaş	İlköğretim 8	16800	1860

Yukarıdaki araştırma, çocuğun edinilmiş kelime dağarcığı üzerine yapılmış bir araştırmadır. Bu kelimelerin ne kadarının etkin olarak kullanıldığı tam olarak bilinmemektedir.²

Yabancı dil öğreniminde kelime dağarcığının önemi yadsınamaz. Karatay, “*İnsan düşüncesi ile bildiği sözcük sayısının doğru orantılı*” olduğu görüşündedir. “*İnsan bildiği sözcük sayısına bağlı olarak düşüncesini de arttırır.*”³ Bu durum ana dilde olduğu gibi yabancı dilde de aynı işlevdedir.

Sağlıklı bir dil becerisi için bireye, toplum karşısında hazırlıklı konuşma yapma fırsatı verilmelidir. Açılış konuşmalarında, doğum günü partilerinde, kutlamalarda konuşturulmalıdır. Konuşma öncesi hazırlık safhasında da atasözleri ve deyimlerin uygun bir şekilde kullanılması için teşvik edilmelidir.

Sağlıklı bir şekilde dilini geliştiren bireylerde zihin gelişimi de sağlıklı olmaktadır. Gönlündeki, aklındaki his ve duygularını karşı tarafa tam anlamıyla aktarabilmektedirler.

Dil bilgisi öğretiminde eş anlamlı kelimeler olarak bir grupta yapılsa da tam anlamıyla eş olan kelime olmaz. Bireyler yeni öğrenmeye başladığı yabancı dilde bildiği kelime sayısı az olduğu için duygu ve isteklerini bildiği kelimelerle dile getirmeye çalışacaktır. “*Acıkmak*” fiilini bilmeyen bir kişi “yemek istiyorum”; “*Açlıktan karnım zil çalıyor.*” deyimini bilmeyen birisi de “karnım çok çok aç” şeklinde bir cümle kuracaktır ki, ana dili kullanıcılarının bu tarz bir kullanımına pek rastlanmaz. Yeni dil öğrencileri de ana dil kullanımına ne kadar çok yaklaşırsa o kadar başarılı olurlar.

² Vedide Baha Pars ve Diğerleri, “Eğitim Psikolojisi”, *MEB. Yayınları*, İstanbul, 1970, s. 60;

³ Halit Karatay, “Kelime Öğretimi”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2007, 27. 144-147

Cinsiyetlere göre yapılan araştırmalara göre ergenlik çağına gelmiş gençlerin ermemiş çocuklara nazaran dil kabiliyetleri daha yüksektir. Kız çocuklarının daha erken yaşlarda erdikleri göz önünde bulundurulursa kızlar deyimlerin, atasözlerin aktif bir Şekilde kullanılmasında daha başarılı oldukları görülür. Dil becerisinde daha ndedirler.

Bir ocuğun ana dilinde eşya ve kavramların isimlerini ilk öğrenirken eklerini, köklerini, harflere ayırarak, hecelere ayırarak öğrenmez. Mama, anne, baba Şeklinde kelimeyi/kavramı bütün olarak öğrenir. Yabancı dil ğretiminde de özellikle eklemeli dil olan Trkemizdeki kavramları bütün olarak öğretmeliyiz. Kavramı edindikten sonra düzgün kullanması için gerekli olan eklere girmeliyiz. Mesela, Őimdiki zaman verilirken çekim eklerini öğretiyoruz. Ekler konusundayız, diyerek 30-40 tane olan çekim eklerinin hepsi verilmez. Sadece Őimdiki zamanı ilgilendiren ekler verilmelidir.

Deyimler ve atasözlerini ilk kavratırken de sanki kelime ğretirmiş gibi bütün cümleyi kalıp olarak vermek gerekir. Nerelerde ve nasıl kullanıldığını öğretirken de değişik eklerle eşitleri verilmelidir. Bu kısmın ayrıntılarına çalışmamızın ileriki kısımlarında ayrıntılarıyla değinilecektir.

*“Dil, bir beceri olarak insana hayatının bütün safhalarında gerekli olan bir anlaşma aracıdır. Bu yüzden onu bilmek değil aynı zamanda başarı ile kullanmak gerekecektir. Dili başarı ile kullanabilmek için yapılan eğitimde uygulama ve temrin önemli bir yer tutmaktadır.”*⁴

---

⁴ Alemdar Yalçın, “Türkçe ğretim Yöntemleri”, *Akçağ Yayınları*, Ankara, 2002

1. B EDEBİYAT

Edebiyat ise ; “Olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak biçimlendirilmesi sanatıdır” (TDK, 2004)

Bu tanımın ışığında duygu ve düşüncelerin güzel bir üslupla karşıdakilere sunulması gerekir. Bu da, estetik gerektirir, kültür zenginliği gerektirir, farklılığı yakalama gerektirir. Hoşunuza giden şeylerin beğenilmesi için albenili olması gerekir. Edebiyatta gelişim için; ürünlerin, yapıtların paylaşılması gerekir. Paylaşılmayan, çevresinde hayranlar oluşturmayan ürünlerin değeri kitlelere ulaşmayacaktır.

Milletlerin edebiyatları da aynen bireyin edebi birikimleri gibidir. Yazdığımız bir eserin başka milletlerin fertleri tarafından beğenilmesi, kabul görmesi, sizin başlattığınız yeni bir akımın dış dünyada devam ettirilmesi milletlerin kültürlerinin büyümesine, gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Bizim edebiyat ürünlerimizin de yabancılara gösterilmesi, takdim edilmesi zengin kültür birikimimizin yansıması olmalıdır. Onlara tanıtımının Türkçe öğretimiyle yapılması en tabii yoldur. Bugün gelişmiş ülkelerin kendi dillerini öğretirken kullandıkları malzemeler kendi kültürlerinin aktarılması için gösterilen çabalar bunun en güzel örneğidir. İngilizcenin öğretilmesinde Shaksper’ın eserlerinden örnekler verilmesi gibi. Bizim ders kitaplarının içeriklerinde, hedeflediğimiz Türkçeyi öğretirken bu yolda kullanılan kaldırım taşlarını kendi iç dinamiklerimizden seçilmelidir. Nasrettin Hoca’nın fıkralarından, Temel fıkralarından, Evliya Çelebi hatıralarından, Mevlana öğütlerinden, Yunus’un erdemliliğinden bahsedilmelidir.

“Edebiyat; bir milletin hayal dünyasıdır, zevkidir, yaratma gücünün göstergesidir. Milletin fertleri milli edebiyatını ne kadar tanımaya çalışırsa, kendini o

kadar iyi anlar.”⁵ Kendini iyi tanıdığına da yabancılara o kadar iyi tanıtabilir. Kendi kültüründen uzak olanlar, kültürlerine ne kadar ayna görevini üstlenebilir ki? Batı kültürü ile büyümüş, yurt dışındaki göçmenlerimizin kültürümüzü yaşamadaki zorlukları, bu düşüncemizi ispatlamaktadır.

“Bir milletin milli benliğine ait duygu düşünce ve hayalleri, destanlarına, masallarına, halk hikâyelerine yansır. Bir milletin rüyasını, başka bir söyleyişle ret ve tercihlerinden oluşan özelemlerini, masal ve destanlarında, şiirlerinde ve hitabet örneği olan metinler ile atasözlerinde bulmak mümkündür.”⁶

1. C HALK EDEBİYATI

Halk Edebiyatı, milletlerin asırlar boyunca bilgi, kültür, hayat tecrübesinden oluşan birikimdir. Aynı durum bin yıldan beri Anadolu’da hüküm sürmüş, birçok medeniyetler kurmuş Türkler için de geçerlidir. Tarihte dünyanın gözü kulağı onlarda olmuştur. Edebiyatı, sanatı, müziği, folkloru, kültür yapısı, yaşayışı ile bütün dünyayı etkilemiştir. Halkına verdiği bu coşkuya, hoşgörüyeye sebep olan değerlerin günümüzde de anlatılması, tanıtılması gerekmektedir.

Halk Edebiyatımızda; Nasrettin Hoca, Pir Sultan Abdal, Yunus Emre, Hacı Bayram Veli, Evliya Çelebi, Karacaoğlan’dan bahsedilmesi gerekir. Bunlardan bahsederken, deyimler, atasözleri, bilmeceler, maniler, türküler, tekke edebiyatı ürünleri, masal, destan, fıkra, tekerlemelerimizden de bahsetmek gerekir. Halk Edebiyatımızın en güzel örneklerini bir araya getirmek gerekir.

⁵ Mehmet Kaplan, “Türk Milletinin Kültürel Değerleri”, *MEB Yayınları*, Ankara, 2001

⁶ Sadık K. Tural, “Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler”, *Ecdat Yayınları*, Ankara, 1992

Yine bunlardan bahsederken geleneklerimiz, göreneklerimiz, hayat felsefemiz, dünya tecrübemiz gösterilmiş olacaktır.

Türk Halk Edebiyatında sevgi, aşk, hasret, ölüm, kahramanlık gibi bütün insani duygular işlenmiştir. Öyleyse metinlerde bu duyguları anlatırken halk edebiyatından seçmeler, sadeleştirmeler yapılması daha uygun düşecektir.

Eminim ki, batılıların kahramanlarının her birisine karşılık gelecek bizim de kahramanlarımız vardır. nemli olan onların anlatılması, tanıtılmasıdır. Bu çalışmamızı fazlasıyla aşacak olan bu durumu, gelecekteki çalışmalara da başlama işareti olacağından nemişyorum.

2. EĞİTİM, KÜLTÜR, DİL

2. A EĞİTİM KÜLTÜR İLİŞKİSİ

Eğitim; kültürün yaygınlaştırılmasını, pekiştirilmesini, oturtulmasını sağlar. Bu yüzden deyimler ve atasözlerin öğretilmesi eğitim öğretim yoluyla olacağından Türk kültürünün de yaygınlaştırılması, kabullenilmesi, farklılıklarının hoşgörü ile karşılanmasını sağlayacaktır.

Kültürel kimlikler sonradan kazanılır. Doğuştan sahip olunan değil sonradan oluşan birikimlerdir. Dolayısıyla yabancı dil eğitimi alımında da kültürel birikimin bir parçası oluşmaktadır. Türkçe öğrencininin kültür birikimi inşa edilirken bizden bir şeyleri kazanması için bizim yapacağımız planlama, programlama önem arz etmektedir.

Yabancı dil öğrencileri, ilk safhalarda sadece kültürü tanır, Türkçeyi konuşma aşamasında da biriktirdiği kültürel birikimleri kullanmaya başlarlar. Türkçeyi öğrenen bireylerde Türkçe konuşmaya başladıktan sonra kültürümüzden ne kadar etkilendiği, bizi ne kadar tanıdığı ortaya çıkmaktadır. Dinleme ve yorumlama safhasında kültür aktarımının sınırları pek belli değildir. Konuşmaya başladıktan sonra belli olur. Bu yüzden de “*Açlıktan karnum zil çalıyor*” diyen bir yabancıyı gördüğümüzde de “*Tam Türk gibi olmuş*” deriz. Atasözleri ve deyimlerle dilimize hâkimiyetini ölçmüş oluruz.

Dilimizi bilmeden Türkiye’ye gelen yabancı turistler, trafikte, otobüs kuyruğunda veya farklı yerlerde bizleri seyrederek, gözlemleyerek “*Türkler şöyle, Türkler böyle*” şeklinde yorumlar, değerlendirmeler yaparlar. Ama dilimizi öğrendikçe; “*Böyle durumlarda Türkler şöyle düşünürler.*” şeklinde duygu ve hislerimizi çevresindekilere aktarırlar. Sadece görüntüye göre yorumlama yerine düşünce dünyamızı anladıklarını, çözdüklerini düşünürler.

Dil eğitimi almadan gözlem yoluyla kültürü tanımak, gelişigüzel, düzensiz bazen de yanlış sonuçlar doğurur. Dil eğitimi ile daha isabetli yargılar verilebilir. Dil de deyim ve atasözleri ile tam olarak öğrenilmiş olur.

Kültürel birikimin gelişmesi sürecinde Türkçe öğrenen bireyler, Türk müziğini dinler, Türkçe fıkralar öğrenir. Sonra kendi dilinde konuşurken bu deneyim ve bilgilerden bahsettikçe kültürümüzün tesirini göstermiş olacaktır.

Türkçe öğretirken sanat ve edebi kaynaklarımızı öne çıkarma: Deyimlerin ve atasözlerin öğretilmesi sırasında kullanılacak malzemelerde bizi tanıttak, sanat, edebiyat ve spor alanlarındaki üstünlüklerimizi gösterecek simgelere yer verilmelidir. Bu şekilde kültür aktarımında birden fazla fayda sağlanacaktır. Deyim ve atasözlerimizle ilgili duvarlara asacağımız afişlerdeki süslemelerde ebru, çini, el sanatları motifleriyle süslenmesi sanatımıza; metinlerdeki içerikte Kırkpınar güreşlerinden bahsetme, Nasrettin Hoca, Mevlana'dan bahsetmekle deyimlerimize konu olan metinlere zenginlik ve değer katacak, ilgiyi de arttıracaktır.

2. B KÜLTÜR DİL İLİŞKİSİ:

Dil öğretimi kültürle birlikte olur. Kültürü kabul etmeden dil öğrenilemez. Diğer bir ifadeyle kültür kabullenildikçe, benimsedikçe öğrenme hızlanmaktadır. İngilizce öğrenecek kimsenin İngiliz müziğini, disko kültürünü, Mc Donald's kültürünü tanıyarak bilerek, ilgilenerek, severek yaklaşması öğrenmeyi hızlandıracaktır. Türkçeyi öğrenecek kimsenin de Adanalılar gibi çiğ köfte yoğurması, Karadenizliler gibi horon tepmesi, Mevleviler gibi dönmesi, coşması, elinde otuzüçlük tespihi ile bir kaç Kasımpaşalı laflar etmesi kültürümüze karşı açık olmasını, istekli olarak öğrenmeye başlamasını netice verecektir.

Bu çalışma ile halk edebiyatı ürünlerinden yararlanılarak, dersin içeriği zenginleştirilmiş olacaktır. Halk Edebiyatımızı çağdaş edebiyat çizgisinde kullanarak işlerliği arttırılmış olacaktır.

Milletimizin her dönemde canlı kalması; asırların kültür birikimine bağlı kalması sayesinde. Atasözleri, deyimler, halk hikâyeleri, destanlar, varlığının sebebi olmuştur. Bu arada dünyanın çok geniş bir coğrafyasında göçebe olarak yaşaması, en verimli toprakların bulunduğu bölgeleri kontrol altında tutmaları, hep imrenilecek bir özellik olmuştur.

Bir süredir bu millet; gururunu her daim hissedeceğimiz bu üstün vasıfların yerine, talihimizin acı noktası olarak güç ve kuvvetini hissedemez duruma düşmüştür. Kendi kültürel varlıklarından kaçarak batılılaşma uğruna onların kültürlerini yaşayarak, onlar gibi hareket ederek eğitimde, öğretimde mesafe alınacağını düşünmüşlerdir. Kendi kültüründen bahsedilmesini utanılacak, çağ dışı görenlerin milletimiz adına attığı her adım kültürümüzden daha da uzaklaştırmıştır. Milletimiz son yıllarda üzerindeki küllerin üflenmesiyle tekrar kendi benliğini bulmasıyla, eski azametli günlere geri döneceğini düşünmekteyiz.

Bizim dilimizi öğrenirken insanlar sadece 70 milyonun yaşadığı bir ülkenin dilini öğreniyor olmuyorlar esasen. Dünyanın en büyük medeniyetini, en zengin kültürünü tanımış oluyorlar. Bir vesile ile kapımıza gelen bu insanlara, düşünce dünyamızın atmosferinde büyüyecek, kendilerinden geçirecek, Anadolu medeniyetine meftun edecek kapılar açılması gerekmektedir.

Bu yüzden temel seviyeden başlayarak halk hikâyelerimiz, atasözlerimiz, deyimlerimiz seviyelerine uygun olarak takdim edilmelidir.

Deyimler ve atasözleri öğretilirken resimlerde Karagöz, Hacıvat, Nasrettin Hoca figüran olarak kullanılabilir, onlar konuşturulabilir. Mevlana'dan, Yunus Emre'den erdemli sözlerin içine yerleştirilebilir.

Şurası hiç unutulmamalıdır ki, deyim ve atasözleri ile süslenmiş konuşmalar, yazılar her zaman muhataplarına zevk verir. Yabancı birinin konuşması arasında, yeri geldiğinde konu ile ilgili bir deyim söylemesi karşısındakinde Türkçeye ne kadar vakıf olduğu konusunda bilgi verir.

Atasözlerimiz ve Deyimlerimiz Duyarlıklarımızı Gösterir:

Bu çalışmada; barbar bir kavimden değil bütün canlılarla şefkatle ilgilenen, güçlü olduğunda zayıfa karşı merhametli, hatalara karşı hoşgörülü, adil, yardımsever, terbiyeli, kültürel değerlere saygılı insanların hikâyelerine yer verilecektir. Yaşadığı topraklarda çok zengin kültürlü ve değişik halkların yaşamasına rağmen kaynaşma yollarını nasıl buldukları gösterilecektir. Güce dayalı olmayan bu birlikteliğin hoşgörüye dayalı olduğunu görecektir. Mevlana'nın “*Ne olursan ol, yine gel*” sözünün içi boş kof söz olmadığını, içinin dolu olduğunu görecektir.

Deyim ve atasözlerin öğrenilmesiyle Türk milletinin değer yargılarını, büyüklerin çocukları gelecek çağlara hazırlamak için tembih, uyarı ve yaşam kurallarının derslerini görürler.

Yardımseverlik yönümüz: İnsanımızın yardımseverliğini “*Ağlayanın malı gülene hayır getirmez.*” gibi atasözleri sıkıntılı olanın malını alma yerine yardımlaşma duygularımızın göstergeleridir.

Bağışlamanın makbuliyeti: Erdemlilik adına söylenecek “*Eğik boynu kılıç kesmez*” gibi atasözleri de mazlumların, yenilmişlerin, mahcupların affedilmesi gerektiğini vurgular.

2. C KONUŞMA BECERİSİ

Dil öğrenmede konuşma en önemli basamaktır. Konuşmayan, sadece yazmasını, anlamasını öğrenenler; vücudunun bütün azalarını kullanamayan sakat insanlar gibidirler.

Konuşma derslerinde; “*Hafta sonu ne yaptınız?*” gibi sorularda bir kaç cümle de olsa konuşması istenir öğrenciden. Bu soruya karşılık; “*kütüphaneye gittim, maç seyrettim, pikniğe gittik, dinlendim, uyudum.*” gibi sayısı fazla arttırılmayan klasik cevaplar verilecektir.

“*Nelerden hoşlanırsınız?*” sorusuna da insanlar yapmacık, yeter ki soru havada kalmasın veya cevap vermiş olmak için bir kaç cümle söyler, hoşlandıklarından.

Bu tür sorular öğretmenlerin hazırlık yapılmadığında, günü kurtarma adına başvurduğu yollardandır. Bu uygulama öğrenciler tarafından da bilindiğinden düşünme, tartışma, konuşma hevesi uyandırmaz.

Ama deyimlerin öğretilmesi, atasözlerinin tartışılması aynı zamanda konuşma için çok güzel bir zeminin hazır olduğu anlamına gelir. Her bir örneğin aynı zamanda bir konuşma isteği uyandıracakı aşikârdır. Bazen deyimın kaynağı, bazen güldüren ama hiciv yüklü oluşu bazen de pratik olmasından uzun uzun konuşma fırsatı verecek, düşünme ve tartışma ortamı sağlayacaktır. Bu kalıp ifadeler zekâ ürünüdürler, özdürler, milletin malıdır. Herkes tarafından kabul görmüş, yıllar geçtikçe milyonlarca insan tarafından işlenmiş sanat ürünüdürler.

Kelime dağarcığının zenginliği konuşmada ne kadar etkili ise, deyimlerin ve atasözlerinin de bilinmesi o derece etkilidir. Sanat eserindeki ince ayrıntıların düşünülmesi gibidir.

Diğer yandan, yapılan bilimsel çalışmalar, erken yaşta yabancı dil öğrenen çocukların diğer derslerden başarısını düşürmemektedir. İkinci dil öğrenenler daha geniş düşünebilmektedir. Beynin kapasitesini daha etkin kullanabilmektedirler. Erken yaşta ikinci bir dil öğrenmeye başlayan çocukların akademik olarak diğer derslerinden geri kalmadığı gibi, tersine tek dilli öğrencilerden daha başarılı olduklarını göstermiştir.⁷ Deyimler ve atasözleri dahil öğrenen birey daha geniş düşünecek, kendi milletin bakış açısının dışında başka bir milletin düşüncesini de kendi düşüncesine eklemiş olacaktır. Bu durum bireye, ifadede zenginlik, düşüncede isabet sağlayacaktır.

Bu çalışmamızda Türkçe öğretmenlerimize her bir örneğin ilk önce Türkiye Türkçesine göre bir açıklaması verilecek daha sonra da bunların yabancıların seviyesine nasıl indirgenebileceği üzerinde durulacaktır. Elbette herkes farklı yöntemler kullanabilir ama öğretmenlerimize fikir verecek öğretim tekniklerinin verilmesi de ciddi bir kolaylık sağlayacaktır.

---

⁷ Belma Haznedar, “Yabancı Dil Eğitime Başlama Yaşı”, Özel Okullar Derneği, *Özyurt Matbaacılık*, 2003, İstanbul, s.119

3. DEYİMLER VE ATASÖZLERİ

Bu çalışmamızda deyimlerin ve atasözlerinin tanımları, özellikleri üzerinde detaylı durmayacağız. Bizim çalışmamızda amaç; deyimleri ve atasözlerini anlatmak değildir. Bizim yegâne hedefimiz yabancılara hangi deyimleri ve atasözlerini, nasıl öğretileceği hususudur. Bu yüzden atasözlerinde ve deyimlerde yaşayan/yaşamayan, genel/yöresel, birbirleriyle çelişenler gibi ayrıntılara girmeyeceğiz. Biçim ve kavram özellikleri üzerinde durmayacağız.

Atasözleri ile deyimler şekil yönünden birbirine benzedikleri için sık sık karıştırılır. Her ikisi de cümle şeklindedir. Şık sözlerdir. Atasözleri genel kabul görür. Herkes tarafından kabul edilir. İtiraz eden olmaz. Herkesin bildiği şeylerdir. Deyimler kesin doğrular değildir diğer taraftan da atasözlerine muhalefeti olmaz.

Anlam bakımından da birbirine çok yakın, yorumlama farkına göre deyim veya atasözü olduğuna karar verilen cümle kalıpları için konumuzun dağılmaması adına Ömer Asım Aksoy'un "*Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*"ne havale ediyoruz.

"*Deyimler ve atasözleri bir dilin ziynet ve takıdır.*"⁸ Değeri kadar önem verilmelidir. Özenle kullanılmalıdır. Yanlış yerde, yanlış şekillerde kullanılmamalıdır. Eşya kullanıldıkça yıpranır ama deyimler ve atasözleri kullandıkça güzelliği artırır, dikkat çekici olur, kullanmayanları kıskandırır.

---

⁸ Özdemir İnce, "Atasözleri, Deyimler ve Sözcükler", Hürriyet, 25 Şubat 2007

3. A DEYİM

Deyim, genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir. (TDK, 2004)

“Birden fazla sözcükten oluşmuş, bir kavramı karşılamak amacıyla kullanılan ve bir durumu en kısa yoldan anlatıp, cümleye çekici anlatım özelliği katan, çoğu mecaz anlamlı kalıplaşmış söz öbeklerine "deyim" denir.”⁹

Deyimlerin en az kaç kelimedenden oluştuğu konusunda ihtilaf vardır. Ömer Asım Aksoy; en az iki kelimedenden oluşur demesine rağmen, Doğan Aksan ise; tek kelimedenden oluşan sözcüklerin de deyim olduğunu kabul etmektedir.¹⁰

Sözlü ve yazılı kültürün birbiri arasında kıyaslama yapan Walter J. Ong, sözlü kültürün yazılı kültüre göre daha eski olduğunu dolayısıyla sözlü kültürün insanlık tarihi kadar eski olduğunu ifade eder. Yazılı kültürün tarihinin 6000 yıl öncesine gitmekle birlikte sözlü kültür ürünlerinin 30 000 yıl öncesine kadar dayandığını anlatır. Yine bu tezini savunurken de sözlü kültürün kullanıldığı dönemlerde insanların zihinlerinin daha sağlıklı olduğundan bahseder. Yazının kullanılmaya başlamasından sonra dili kullanmanın kısmen sekteye uğradığından bahseder. Hele gele günümüzde bilgisayar ve teknoloji çağında dilin kullanımının, sözlü kültürü köreltiğinden bahseder. Dolayısıyla, insan zihninin bütün fonksiyonlarıyla çalışmadığını, yazılı ve görsel işaretlerin sözün önünü kestiğinden bahsetmektedir.¹¹

Bazen bir olay veya durumu ifade etmek için, o olay veya durumu birebir karşılayacak kelimeler kullanmayız da; çağrışım yaptıracak söz grupları kullanırız.

⁹ <http://www.baktabulum.com/>

¹⁰ Ömer Asım Aksoy, “Atasözleri Sözlüğü I”, *TDK Yayınları*, Ankara 1978, s.38

Doğan Aksan, “Her Yönüyle Dil”, *TDK Yayınları*, nu: 439, Ankara 1995

¹¹ Walter J. Ong, (Çev. Sema Postacıoğlu Banon), “Sözlü ve Yazılı Kültür”, *Metis Yayınları*, İstanbul, 2003, s.14

Bunu da ifademize sanat ve akıcılık kazandırmak için yaparız. Örneğin, bir insanın telaşlı olduğunu anlatmak için “*telaşlıdır*” demeyiz de “*Etekleri tutuşmuş.*” ifadesini kullanırız, ama herkes bu kişinin telaşlı olduğunu anlar.

Bu bölümde deyim, argo (zıplamak, üçlemek, üçkâğıtçı, el pençe), ikileme (kaça kaça, çoluk çocuk, boşu boşuna) ve tabir (gönül ehli, kaba kuvvet) kavramlarını birleştirip ele alacağız. Bunlar arasındaki anlam farklılıkları elbette vardır ama bizim konumuz yabancılara öğretim konusu olduğu için konunun ayrıntılarına girmek istemiyoruz. Ancak şu kadarını da belirtelim;

Deyimlerde;

1. Öğüt, uyarı, gözlem vardır.
2. Kısadır, özdür. Akılda kalıcıdır.
3. Milletlerin değer yargılarını gösterir.
4. En az iki kelimedir.
5. Genellikle kelimelerin gerçek anlamının dışında kullanılır.
6. Kalıplaşmış cümlelerdir.
7. Yüksek zekâ ürünüdürler.
8. Anonimdir, ilk söyleyeni belli değildir.

Deyimlerde kelime arasına veya cümle sonuna ek geldiğinde anlamı değişebilir. Kelimelerin yerine eş anlamlı farklı bir kelime gelirse de deyim anlamı değişebilir. Bu duruma dikkat etmek gerekir. Yabancılara öğretiminde de bu duruma dikkatleri çekmek gerekir.

ÖRNEK:

“*Çile çıkarmak*” – “*Çileden çıkmak*”

“*Başı çekmek*” – “*Kafayı çekmek*”

“*İçini dökmek*” – “*İçini boşaltmak*”

“Bir deyimın sözcükleri değiştirilip yerine (aynı anlamda da olsa) başka sözcükler konulamaz ve deyimın sözdizimi bozulamaz. Örneğin, ‘Ayıkla pirincin taşını.’ deyimini, ‘Ayıkla bulgurun taşını.’ biçiminde söylenemeyeceği gibi; ‘Tut kelin perçeminden.’ deyimini de ‘Kelin perçeminden tut.’ biçiminde kullanılamaz.¹²

Deyimlerin oluşması için ortak bir çalışma içine girilmesine gerek yoktur. Bazen küçük bir grubun veya birkaç kişinin kullandıkları, anlam yükledikleri kelime guruplarının zamanla başkaları tarafından da kullanılmasıyla yaygınlık kazanabilir. Kimi zamanda bir dönemde çok yaygın olan bir deyim daha sonraki yıllarda hiç kimsenin kullanmadığı da görülür.

“Çeşitli söz guruplarının deyim hâline gelebilmesi veya deyim olarak kullanılabilmesi için belli bir zamana ve belli bir dil birliği içinde yaygınlaşma sürecine ihtiyacı vardır. Deyimlerin doğuşu şahsî kullanımlarla başlar. İlk başlarda belli bir grup veya çevre içerisinde yaygınlaşır. Eğer bu ifade gerçekten etkili bir anlatım gücüne sahipse, kullanımı iyice yaygınlaşır ve artık deyim hâline gelir. Hatta deyimlerin bir kısmı belli bir sosyal grup argosu olarak başlar; daha sonra geniş kitleler tarafından kullanılınca deyim hâline gelir. Meselâ; Türkiye Türkçesindeki “*arazi olmak*”, asker argosu olarak ortaya çıkmasına rağmen günümüzde deyim olarak üst dilde kullanılmaktadır.¹³

---

¹² Ömer Asım Aksoy, “Atasözleri Sözlüğü I”, *TDK Yayınları*, Ankara 1978, s.38

¹³ Mehmet Kara, Ahmet Karadoğan, “Türkmen Türkçesi-Türkiye Türkçesi Deyimler Sözlüğü”, *Çağlar Yayınları*, Ankara 2004

3. B ATASÖZLERİ

Atasözleri : “Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz,” (TDK)

Atasözleri, atalarımızın geçmişteki büyük tecrübelerine dayanan hüküm veya öğüt veren bir anlam içinde kalıplaşmış şekilleriyle halk dilinde kabul bulmuş sözlerdir.¹⁴

*“Atasözleri kuşaktan kuşağa halk ağzında dolaşan, kimin söylediği bilinmeyen bir takım gerçekleri kısa ve öz bir şekilde ifade eden sözlerdir. Bir bakıma içinde doğdukları toplumun gelenek ve göreneklerini, karakterini, hayat anlayışını yansıtan bir özdür. Mayasında geçmiş ve yaşanmış tecrübelerin, köklü bir hayat anlayışının izi vardır. Genellikle kesin bir hüküm ifade eder.”*¹⁵

*“Çoğunlukla bir cümle biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve uyakla, söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelen atasözleri, fıkra benzer fakat konuşma sırasında yeri gelmeden söylenemez. Atasözlerinin “düz konuşmadaki bazı söz kalıplarından farkları, onların birtakım ayırıcı nitelikte biçim ve içerik özelliklerindedir: kısalık, kesinlik, anlatımdaki aydınlık ve kuruluk gibi...”*¹⁶

Bu bilgilerden sonra atasözleri hakkında şöyle bir özetleme yapabiliriz:

Atasözleri;

1. Milletlerin yıllar boyu süren deneyimlerinden oluşan tecrübe ürünüdür.
2. Birbirine yakın ayrı toplulukların ürünüdür, ortak paydadır.
3. Kısa ve özlü sözlerdir.

¹⁴ Hüseyin Özcan, “Türk Halk Edebiyatından Seçmeler”, *Zambak Yayınları*, İzmir, 2005, s.13

¹⁵ Sebahat Emir, “Atasözü ve Vecizelerin Açıklamaları”, *Yenilik Basımevi*, İstanbul, 1969

¹⁶ Mustafa Altun, “Türk Atasözleri Üzerine Sentaktik Bir İnceleme”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2004, Sayı 21, s.79-91

4. Kalıplaşmış cümlelerdir.
5. Doğru yolu gösteren, öğüt veren, bilge ifadeleridir.
6. Kelimelerinin yerleri eş anlamlı kelimelerle değiştirilemez.
7. Düzgün cümlelerdir. Anlamsız, lüzumsuz kelime olmaz.
8. Cümleler yargı ifade ederler, belirsiz ve olasılık belirten ifadeler yoktur.
9. Yakın topluluklar arasında küçük değişiklikler görülebilir.
10. Anonimdir. İlk defa kimin söylediği belli olmaz.

Farklı milletler “kanatlı söz”, “nasihat”, “cevherli söz”, “ibret verici söz”, “altın söz”, “dilin gülzarı”, “halk mektebi”, “halk hikmeti”, “ruhun tabibi”, “aklın gözü”¹⁷ gibi anlam yüklemişlerdir ki bu da sıradan kelimelerden ziyade sanat özelliği olan değerli söz grupları için geçerlidir. Konuşmanın ağırlığını, seviyesini artırmak için kullanıldığından değer ifade etmektedir.

---

¹⁷ Özkul Çobanoğlu, “Türk Dünyası Orta Atasözleri Sözlüğü”, *AKM Başkanlığı Yayınları*, 2004, s.3

3.C DEYİMLERİN VE ATASÖZLERİN YABANCILARA ÖĞRETİLMESİNİN GEREKLİLİĞİ

Halk Edebiyatı ürünlerinin başka kültürlere iletilmesinin birçok faydası vardır. Dil öğrencileri, öğrenmek istedikleri dilin kültürünü, yaşayışını, düşünce yapısını merak ederler. O hazinelere ulaşırken kültürünü öğrenerek ilerlemek isterler. Bizim de çok zengin olan bir edebi kültürümüz var. Dilimizin öğretilmesi esnasında bu değerlerden istifade edilmesi Türkçe öğrencilerin farkındalığını, metinlerin de zenginleşmesini sağlar.

Kültür zenginliğimizi gösterir: Deyimler ve atasözleri milletlerin başından geçen önemli olayları, devlet/millet tecrübesini gösterir. Medeniyet ve sosyal hayatımızın zenginliğini, asırların birikimini gösterir. Tarihin en köklü medeniyetlerinden biri olduğumuzdan binlerce yıllık birikimimizi, anlayışımızı gösterir.

Bir milletin medeniyet ölçülerinde üst seviyelere çıkması için sanatta, edebiyatta büyük şaheserler vermesiyle doğru orantılıdır. Kırgızların Manas Destanı, İspanyolların Don Kişot'u, Rusların Suç ve Cezası gibi eserler veren milletlerde eserin çevresinde medeniyetin de geliştiğini görmekteyiz. Bizim şaheserlerimizi kendi insanımıza öğrettiğimizde içte birliği, dirliği sağlamış oluruz. Bir olma, diri olma yolunda başarılı oluruz. Ama dünya standartlarında başarılı olmamız ise bu zenginliğimizi dışarıya göstermemizle mümkün olacaktır.

Wittgenstein'in; "*Dilimin sınırları dünyanın sınırları demektir.*"¹⁸ sözü dilimizin yaygınlaşması ölçüsünde etki alanımızın da genişleyeceği anlamına gelmektedir. Bugün Türkçenin konuşulduğu bölgelerde kültürümüzün yansımalarını

---

¹⁸ Pierre Hadot (Çev. Murat Erşen) "Wittgenstein ve Dilin Sınırları", *Doğu Batı Yayınları*, 2009

görebiliyoruz. Bizim müziğimiz, yemek kültürümüz, sosyal yaşantımızın yansımalarını görmekteyiz.

Dil sihirli bir anahtar gibidir: Kapalı kapılar ardındaki bir millet sarayının kapısını açar. İçerisindeki sanat, edebiyat, kültür, spor, mimari, adetler, gelenekler gibi her türlü yaşam tarzının olduğu odalara dille girilir. Dil anahtarının mahareti nispetinde görme, tanıma daha da zevk verir, eğlendirir. Yabancı bir dili öğrenen birey dilini öğrendiği milleti tanıdıkça güzellikleri görür, farklılıkların farkına vararak daha da ilerletme yoluna gider.

Türkiye'nin gelişmesi için gereklidir: Gelecek yılların Türkiye'sinin daha güçlü, daha tanınır, itibarlı olması için kültür kaynaklarımızın açılması, gösterilmesi gerekmektedir.

Halk Edebiyatımızın mümtaz eserlerini sergilememiz gerekmektedir. Ozanlarımızın eserlerinde de deyimler ve atasözlerimizden çok güzel örnekler vardır. Türkçe öğretiminde sebepsiz yere, düz ezber mantığı ile anlamını verip “ezberleyin” deme yerine kültürel kaynaklar içinde, yani güzel bir tepsi içinde sunulması elbette cazibesini, albenisini arttıracaktır.

Kaynaştırır, yakınlaştırır, bizden biri olur: İnsanoğlu topluluk içinde yaşar. Doğumundan itibaren de sosyal bir çevrede yaşamının şartlarını öğrenir. Çevresindeki varlıklara ve olaylara anlam vererek kültürlenir. Kendini ifade ettiği andan itibaren sosyal çevrenin boyasına bürünmeye başlar. Türkçeye hâkimiyeti artan bireyde Türk kültürünün özellikleri görülmeye başlar. Türkler gibi espriler yapmaya, argolar kullanmaya, bizler gibi davranmaya başlar. Deyimler ve atasözlerine vakıf olan bireyler edebiyattan sanata bütün alanlarda Türk kimliğine bürünecektir. Türklerden biri gibi olmaya başlayacaktır. Öteki olmaktan çıkacaktır.

Herhangi bir toplum, kendi diliyle konuşuyor ve bu dille bir edebiyat oluşturabiliyorsa, bu toplumun kültürel kimliğinin olduğu söylenebilir.¹⁹ Kösoğlu'nun belirttiği durum hem ana dilde hem de yabancı dil ediniminde aynen geçerlidir. Milletimize özgü olan kültürel kimliğimizi kazandırmak için de edebi ürünlerimizin sunulması gerekmektedir.

Toplumlar arasındaki düşünce farklılıkları ayrışmayı sağlar. Fakat bireyler dilini öğrendiği milletin kültürel birikimlerine vakıf oldukça yakınlaşma, anlayış gösterme, saygı duyma gibi konularda daha hassas oldukları görülmektedir. Uzak Doğu'da küçük çocukları severken başlarının okşanması ayıplanır, kınanır. Ama aynı hareket Türkiye'de çok hoş karşılanır, sevginin bir göstergesidir. Bahsedilen bölgeden bir fert Türkleri tanıdıkça onların yapacakları bu hareketleri anlayışla karşılayacaktır.

Şimdi birçok ülkede dilimizin öğretilmesi onları bize yaklaştıracak gibi, deyimlerimizin ve atasözlerimizin de kavratılması Türkçe öğrencileri bize yaklaştıracaktır. Bizdeki bazı uç noktalar onlar tarafından anlayışla karşılanacaktır. Kucaklaşma, el öpmeye olduğu gibi.

Kültürlenme değildir, kültürü tanımadır: Deyimlerin ve atasözlerin öğretilmesi esnasında yeni dil öğrencinin asimile olması, benliğini kaybetmesi anlamına gelmemektedir. Din değişikliklerinde asimile olayından bahsedilebilir ama yeni dil öğrenmede muhatap dilin kültürünü tanıma vardır. Tanıma sonrasındaki benimseme, kabullenme olur; değişim olayı bireyin isteğine bağlıdır. Kendi kültürümüzün aktarılmasından bahsederken onları kendimize benzetmeden bahsetmiyoruz hatta çekiniyoruz. Onlardan sadece bizim kültürümüzden haberdar olmalarını bekliyoruz. Bizi biz yapan değerlerimizi sunmuş oluyoruz.

---

¹⁹ Nevzat Kösoğlu, "Türk Kimliği ve Türk Dünyası", *Ötüken Neşriyat*, İstanbul, 1996

Burada, karşı kültürü tanımada baskın kültür hangisi ise o tarafa yaklaşma meyli olacaktır. Modern bir toplumun dilini öğrenen fakir bir toplumun bireyi yeni dili öğrendikçe kendi anlayış ve düşüncesinden kopmaya, uzaklaşmaya başlayacaktır. Fakat fakir bir toplumun bireyi de olsa düşünce dünyasında çizgileri net ise öğrendiği dilin kültürüne mesafeli durmaya devam edecektir. Ama yabancı bir dil öğrenen her bireyde mutlak surette değişim yaşanacaktır. Önceki pozisyonunda aynen kalması pek mümkün değildir.

Eğer kültür aktarımı mutlak surette asimile olmasını gerektirseydi hiç kimse başka dili öğrenmek istemezdi. Kendi yandaşlarının da öğrenmelerini engellerlerdi.

Her millet ve devlet kendi kültürünün asil, büyük, güçlü olduğunu savunur. Ama muhatap bireyler; görmek, bilmek, tanımak ister. Sadece sloganvari ifadeleri kabul etmez. Kendi kültürel değerlerini sunmadaki başarısı nispetinde ispat etmiş olur.

Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen bireylerden Türk bayrağını sevmesini, İstiklal Marşımızı ezbere bilmesini, topraklarımızı vatanı gibi görmesini bekleme gibi yanlışlığı hiç kimse beklememeli. Ama dilimizi öğrenenler büyük oranla bu değerlere saygı duyar, bizi kendisine yakın görmeye başlar. Türk dostları olurlar, tatillerinde dilini bildiği ülkeyi Türkiye'yi tercih edeceklerdir

Öyleyse deyimlerimizi ve atasözlerimizi verirken çekinilmemelidir. “*Bizim değerlerimiz onları ne ilgilendirir?*” gibi yanlış yargıya varılmamalıdır. Uzun yıllar bu alanda çalışanlar bilirler ki, yabancılar dilimizi öğrenirken birçok örfi ve kültürel değerlerimizi merak etmektedirler. Tarihi dokumuzun zenginliğini bildiklerinden bu alandaki meraklarını gidermek istemektedirler. Tarihimizden utanmak, tarihimizden kaçınmak doğru değildir. Yine birçok yabancıdan da ifade ettiği gibi “*Biz sizin meyhane (pub), disko, plaj kültürünüzü merak etmiyoruz. Biz sizin Yunuslarınızı, Mevlanalarınızı, çinilerinizi, ebrularınızı, aile yapınızı görmek, müziğinizi dinlemek istiyoruz.*” demektedirler.

Atasözleri ve deyimler bir milletin kültürünün özü, usaresidir. Milletin duygu, düşünce birikimini, zenginliğini gösterir. Aynı kavramların kullanımında birçok milletin farklı düşünmeleri de bunu gösterir. Türk halkları içinde “*aslan gibi*” denildiğinde hoşlanır, gururlanır. Ama yanı kişiye “*ayı gibisin*” denildiğinde hakaret olarak kabul ederler. Ama aynı ifade Ruslarda bizdeki “*aslan gibi*” deyimiyile karşılık bulur.

Dil öğrenici günlük hayatta deyimleri ve atasözlerini yerinde ve gerektiğinde hemen kullanabilmesi onun dile hâkimiyetini gösterir. Çoğu durumlarda dil kültürü seviyesi düşük olan ana dili kullanıcıları bile pasif bilgi seviyesinde kalmaktadır. Dili yeni öğrenen ama iyi öğrenen bireyler de atasözleri ve deyimleri aktif kullanabilmektedirler.

Dil kullanıcıları aktif olan dağarcığın kullanım sıklıkları oranını arttırdıkça kendini ifade etmesi, gönlündekileri aksettirebilmesi daha kolay olur.

Deyimler ve Atasözleri Dili Korur: Deyimlerin ve atasözlerin yaşaması aynı zamanda dilin de sağlıklı yaşamasını sağlar. Dil tarihimizde binlerce kelime ve kavram şimdilerde silinip gitmişlerdir. Deyimlerin ve atasözlerimizin içindeki kelimeler ise hâlâ yaşamaktadır.

Bu konu ile ilgili Köksal’ın örneği çok güzeldir. Bir atasözünün, farklı dönemlerde, küçük biçim değişiklikleri ile kullanılışını şu örnekle gösterir:

11. yy.da: “*Böri konsısın yimes.*”

15. yy.da: “*Kurt konsısın incitmez.*”

20. yy.da: “*Kurt komşusunu yemez.*”²⁰

İkinci olarak da; Doğan Aksan, Divanı Lügat-it-Türk’te

“*Közden yırasa könülden heme yırar.*” atasözünün günümüzde,

²⁰ Aydın Köksal, “Dil ile Ekin”, *Toroslu Kitaplığı*, İstanbul, 2003

“Gözden uzak olan gönülden de uzak olur.” şeklinde kullanılmaya devam ettiğini belirtmektedir.²¹

Dolayısıyla dilden dile ağızdan ağıza halk edebiyatımıza mal olmuş kavramlar hâlâ canlılığını korumaktadır.

Dil, insanlar arasında iletişimi en kolay, en yaygın sağlama aracıdır. Fertleri birbirine yaklaştırarak millet olmasını da sağlar. Millet olma özelliklerini gösteren de dil kültürü oluşmasıdır. Temelleri sağlam ve uzun ömürlü olan uluslar tarihi birikimleri ile sermayesini artırmaktadır. Bu durumu belirleyecek en güzel kıstaslar da deyimler ve atasözleridir. Bunların çokluğu, yaygınlığı, milletlerin gücünü, kendi içinde birliğini, dirliğini artırmasını sağlar.

Deyimleri ve atasözleri olmayan veya sahip çıkmayan topluluklar günlük ihtiyaçlarından öte gitmeyen robotik yeteneği geçmeyen seviyede kalır. Sanattan, edebiyattan yoksun kalır. Toplum adına değerli olan bütün manevi güçlerin kalıcı ve taşıyıcısı deyimler ve atasözleridir.

Gelişmesini tamamlamış ülkeler, geleceklerini sağlama oturtmak için de kendi dilini öğretme gayreti içine girmişlerdir. Kendi dilini öğretirken de kültürünü beraberinde vermek istemiştir. Bunun neticesinde de bütün dünyada kabul gören “*dil kültürle beraber edinilir.*” anlayışı hâkim olmuştur. Ülkemizde, yabancılara Türkçe öğretiminde kültürümüzün aktarılması konusunda yeterince bilinç oluşmamıştır. Türkçe öğretimi kitaplarında kısmen bu konuya duyarlı bölümler vardır. Ama akademik alanda bu konunun en iyi nasıl çözülebileceğini araştıranlar yok denecek kadar azdır.

Bütün bu genel değerlendirmelerin dışında deyimlere daha dar dairede hedefler ortaya koymak istersek;

²¹ Doğan Aksan, “Türkçenin Gücü”, *Bilgi Yayınevi*, İstanbul, 1993

1. Eğitim, rehberlik konularını işlemek
2. şaka, nükte kabiliyetlerini geliştirmek
3. Uzun maksatları kısa, öz ifade edilmesini sağlamak

Bu üç maksada ulaşmak için de deyimler öğretilmelidir.

Deyimleri bilmeyen ama derdini anlatmaya çalışsan birisinden örnek vermek istiyorum;

“Bugün karnım çok aç. Yemekhaneye gidip hemen yemek yemek istiyorum.” cümlesi yerine esasen *“Açlıktan karnım zil çalıyor.”* derse taşı gedğine koymuş olacaktır.

“Hey, ne bakıyorsun yemeklere öyle?” yerine

“Yemekleri görünce ağzının suyu aktı.” demesi kulağa daha hoş gelmektedir.

4. DEYİMLERİ VE ATASÖZLERİ ÖĞRETME YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

Dil öğreticileri çok kitap okumalıdır. Okuyan insanlar dile daha kolay hâkim olurlar. Dilin bütün vasıfları çok okumakla elde edilebilir. Kalıplaşmış sözlerin gerçek anlamını, kullanıldıkları yerleri sözlüklerle gidermek yerine kitaplarla, metinlerle tamamlanmalıdır. Okunan her metin yeni yeni kullanımlarla karşılaştırır. Sadece dinleme yoluyla edinmek, birkaç bölgenin, belli bir zümrenin kullanımıyla dar çerçevede kalır.

Birey bir dildeki sözcükleri, kavramları ilk öğrenirken bütün olarak kavrar. Konuşmaya yeni başlayan çocuğun “anneciğim” kelimesindeki eklerin isimlendirmesini bilmeden bütün olarak doğru bir şekilde kullanabilir. Deyimlerin öğretilmesinde de, kavramlar gibi bütün verilmelidir. Esasen masa kelimesi dilimize Romence’den giren bir kelimedir. Biz bu masa kelimesini kullanırken kavram olarak değerlendiririz. Hecelere ayırarak veya neden türetildiğine bakmadan masaya “masa” deriz. Deyimleri öğrenen bireyler de, içinde bulunan kelimelerin anlamlarını hiç düşünmeden hangi durumlarda kullanılması gerektiğini öğrenmelidir.

ÖRNEK:

“Çizmeyi aşmak.”

Her bir kelimenin anlamından hareketle deyim öğretilmemelidir.

Öğretmen derslerde öğreteceği deyimleri seçerken kendi köyünün, beldesinin deyimleriyle başlamamalıdır. Öğrencilerinin kullanabileceği yerlerde yaygın olan kalıplaşmış kelimeleri vermelidir. En doğrusu da İstanbul’da kullanabileceği deyimler öğretilmelidir. Ağız olarak da İstanbul ağızını öğretmelidir.

Kâzım Nami, “Metot yoldur; yolsuz bir yere gidilemeyeceği gibi metotsuz da bir şey öğretilmez ve öğrenilemez. Metotları, bütün şekilleri, açıklamaları, işaret ettikleri psikolojik amillerle incelemek, mahiyetlerini anlamak, kullanılacakları dersi

ve yeri tayin etmek öğretmenliğin başlıca ödevlerindedir. Metot bilmeyen veya bildiği metodu dersinde başarıyla uygulayamayan bir öğretmen, öğretmen vasfına layık sayılamaz. Metotsuz başarı belki mümkün değildir; fakat mümkün olsa da her halde çok zordur. Metotlar iyi seçildikten sonra öğretim, hem başarılı, hem kolay, hem de zevkli olur” der.²²

Dil öğretiminde uygulanan yöntemler ve teknikler deyimlerin ve atasözlerin öğretiminde de geçerlidir. Ana dili olarak Türkçe öğretmenlerinin hele ikinci bir dil öğrenmeyenlerin bu durumu kavramakta zorlandığı görülmektedir. Bu konuyu sıkça sorulan sorularla irdelemeye çalışalım:

Deyimleri kitaplarda, konuların arasına, metinlerin içine yerleştirilmesi yeterli değil midir?

Deyimler, kelimelerin birinci anlamında kullanılmadığı için Türkçeyi yeni öğrenenlere deyim öğretmenin ne gereği var?

Deyimi öğretmeyi gerekli kılan şeyler nelerdir? Niye öğretmeliyiz? Öğretmediğimiz zaman eksiklikleri nasıl görülür?

Peki, NASIL öğretmeliyiz?

Hangi seviyede hangi deyimleri öğretmeliyiz? Temel seviyede deyim öğretilbilir mi?

Öğrettikten sonra kullanmalarını nasıl sağlayabiliriz?

“*Hapı yutmak, ayvayı yemek, kazık yemek, çek arabanı, ikile ...*” gibi argo diye tabir edilen ifadeler öğretilmeli midir, ne kadar öğretilmelidir?

Ayrı bir ders olarak mı öğretilmelidir? Deyimler ve atasözleri ayrı bir ders olarak işlenmemelidir. Okuma metinlerinin içerisinde yeri geldiğinde kullanılmalıdır.

²² Fatma Dinçer, “Kâzım Nami Duru Hayatı, Eserleri Ve Türkçe Öğretimine Katkıları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, 2007, 205322

Özellikle Temel 2 döneminde metnin altında dipnot olarak deyim olduğu vurgulanmalıdır veya kitabın bir kısmında metinlerde geçen deyimler toplanmalıdır.

Okuma metinleri içinde geçen deyimler ve atasözlerinin düzgün okunmasını sağladığı gibi aynı zamanda hangi durumlarda kullanılacağını da göstermiş olur. Hatta dikkatli bir öğrenci konunun akışına göre deyimın ne anlama geldiğini de tespit edebilir.

Bazı ünitelerde deyimlerin ve atasözlerinin çıkarıldığı metinler temin edilip öğrencilerden deyimleri ve atasözlerini yerleştirmeleri istenebilir. Bizim bu çalışmamızın son kısmında da değişik metinler örnek olarak gösterilecektir.

Deyimler hangi seviyede verilmelidir?

Deyimler, dil öğretim sürecinin her seviyesinde mutlaka verilmelidir. Ama bunlar ihtiyaca binaen değil planlı bir şekilde verilmelidir. Temel seviye için deyim önermek oldukça zordur fakat çok da gereklidir. Ders öncesi hazırlık aşamasında ciddi çalışmalar yapılmalıdır. Deyimler seçilirken de kelimeleri basit, anlayabilecekleri şekilde olmalıdır. Açıklamalarda kelime kelime açıklama doğru değildir. Cümle olarak ne anlama geldiği verilmelidir. Açıklamalar yerel dilde olabileceği gibi basit anlatımla Türkçe de olabilir. Orta seviye için o kadar seçici olmaya gerek yoktur.

Funda Örgü Yaşar hocamızın ana dilde Türkçe dersi alan ilköğretim 5. Sınıf öğrencileri için yapmış oldukları araştırmanın sonucu şöyledir;

“Somut kavramlar, yaşamın ilk yıllarından itibaren öğrenilir. Ancak soyut kavramları öğrenmek için çocuğun bilişsel gelişim bakımından soyut işlemler döneminde olması gerekmektedir. Soyut olma özelliğine sahip deyimleri, somut işlemler döneminde olan bir çocuk öğrenemez. Bu

nedenle ilköğretimin 5. Sınıfına kadar Türkçe ders kitaplarında deyimlerin yer almaması gerekmektedir.”²³

Bu durum ana dilde böyle olduğu gibi yabancı dil öğrencileri için de geçerlidir. 10 yaş sonrasında deyimler kullanılmalıdır.

Deyimlerdeki öğretme önceliği ilgi alanlarına göre olmalıdır. Dil öğretimi birçok alana uygun olarak yapılmaktadır. Genel dil, iş dili, muhasebe dili, sanat dili, spor dili, tıp dili gibi. Öğrenci/lerimiz tıpla ilgileniyorsa, bu alanda çalışıyorlarsa onlara alanlarında kullanacakları deyimlere öncelik verilmelidir. Yalnız burada dikkat edilmesi gereken husus, kelimelerin tıpla ilgili olması değil, anlamının tıpla ilgili olmasına dikkat edilmelidir. Mesela; “*Pişmeyen aş ya karın ağrıtır ya da baş.*” deyiminde ağrımak kelimesi geçtiği için hemen tıp alanında öncelik verilmesini gerektirmez.

Dil öğretimi için deyimler ve atasözleri sözlüğü hazırlanırken kelimelere göre sıralanışı değil de konularına göre sıralama yapılmalıdır. Konuya uygun deyim tespit edilmeye çalışılmalıdır. Bu konu başlıkları; açlık, temizlik, mücadele, çalışkanlık, doğruluk/dürüstlük, eğitim gibi genel geçer başlıklar altında sıralanmalıdır.

Deyimler yörelere göre değişiklikler arz edebilir. Bu yüzden genel kabul gören şekli tercih edilmelidir. Mesela;

“Bilinmeyen aş, ya karın ağrıtır, ya baş.” (Bayburt)

“Vaktinde pişmeyen aş, ya karın ağrıtır ya baş.”

“Tam pişmeyen aş, ya karın ağrıtır ya baş.”

---

²³ Nesrin Bayraktar, Funda Örgü Yaşar, “İlköğretim 1. Kademe 5. Sınıfta Deyim Öğretimine İlişkin Uygulamalar ve Deyim Öğretimine Yeni Bir Yaklaşım”, *A. Ü. Dil Dergisi*, 127

BİR ANKET ÇALIŞMASI:

Hepsinin de aynı seviyede olduğu düşünölen 65 öğrenci üzerinde bir araştırma yapıldı. Bu öğrenciler liseyi bitirmiş, YÖS'ü kazanmış ve Türkiye'de üniversite okumaya hak kazanmış öğrencilerden oluşmaktadır. Kendi ölkelerinde aldıkları eğitimle temel seviyeyi bitirmiş bu öğrencilere yapılan ankette 50 adet deyim ve atasözü verildi. Öğrencilerden de *“biliorum”*, *“bilmiyorum ama tahmin edebilirim”*, *“bilmiyorum tahmin de edemem”* şeklinde cevaplar vermesini istedik. Öğrencilere yöneltilen deyimler genelde temel seviyede bilebilecekleri, günlük hayatta da sıklıkla kullanılan deyimlerden seçildi. Piyasada bulunan yayınlar tarandı. Tamamıyla kesin sonuç kabul edilmese de genel bir kanaat oluşturması adına sonuçları paylaşmak istiyorum.

Öğrencilere verilen deyim ve atasözlerine verilen yanıtlar yüzdellik olarak tablosu da aşağıdaki gibidir.

DEYİMLER	Biliyorum %	Bilmiyorum ama tahmin edebilirim %	Hiç Bilmiyorum %
1. Ağzı bozuk.	78	15	6
2. Ağzı var dili yok.	88	8	5
3. Ağzının suyu akmak.	62	31	8
4. Altını çizmek.	15	31	54
5. Arkadan vurmak.	62	23	15
6. Ateşle oynamak.	74	15	11
7. Bardağı taşırmak.	78	20	2
8. Başını dönmek.	77	22	2
9. Bir taşla iki kuş.	46	34	20
10. Boşa gitmek.	71	20	9
11. Burnu büyümek.	65	31	5
12. Canı sıkılmak.	82	8	11
13. Dalga geçmek.	80	15	5
14. Damlaya damlaya göl olur.	77	17	6
15. Deliye her gün bayram.	8	62	31
16. Gece kuşu.	62	34	5
17. Gönül almak.	42	51	8
18. Göz boyamak.	31	62	8
19. İşi düşmek.	46	49	5
20. Kafadan atmak.	69	31	0
21. Kalp kırmak.	92	8	0
22. Karnı zil çalmak.	46	35	18
23. Ödüyü patlamak.	46	0	54
24. Sinek avlamak.	5	25	71
25. Yeşil ışık yakmak.	18	62	20

ATASÖZLERİ	Biliyorum	Bilmiyorum ama tahmin edebilirim	Hiç Bilmiyorum
1. Acele giden ecele gider.	15	31	54
2. Aç köpek fırın deler.	15	46	38
3. Ağaç yaşken eğilir.	18	15	66
4. Akıl yanılır, kalem yanılmaz.	92	8	0
5. Akıl yaşta değil, baştadır.	77	23	0
6. Akılsız başın cezasını ayaklar çeker.	46	31	23
7. Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.	38	31	31
8. Attan düşen ölmez, eşekten düşen ölür.	46	31	23
9. Balık baştan kokar.	18	15	66
10. Bedava sirke baldan tatlıdır.	20	15	65
11. Bıçak yarası geçer, dil yarası geçmez.	31	54	15
12. Bugünkü işi yarına bırakma!	46	54	0
13. Çivi çıkar ama izi kalır.	15	23	62
14. Çocuk evin meyvesidir.	85	15	0
15. Çok konuşan çok yanılır.	38	62	0
16. Damlaya damlaya göl olur.	9	18	72
17. Gelen gideni aratır.	9	23	68
18. Göz görür, gönül ister.	31	46	23
19. Gülme komşuna, gelir başına.	25	38	37
20. Gülü seven dikenine katlanır.	9	40	51
21. Gülün değerini bülbül bilir.	9	38	52
22. Hatasız kul olmaz.	71	28	2
23. Söz uçar, yazı kalır.	80	15	5
24. Tok açın halinden bilmez.	69	31	0
25. Üzüm üzüme baka baka kararır.	6	8	86

Burada öğrencilerin bilmedikleri deyimlerin sebebini derslerde işlemediklerini, duymadıklarını, tahmin de edemediklerini söylediler. Bilmediklerini tahmin edebilme durumlarını öğrenmek için de bilinmeyen kelimeleri kısaca açıkladık.

ÖRNEK:

“*Ödü patlamak*” deyimini için, öd; safra, safra kesesi gibi bilgiler verdik.

Bazı öğrenciler kendilerine öğretilmediği halde anlamını tahmin edebileceklerini söyledikleri deyimler vardı.

ÖRNEK:

“*Deliye her gün bayram.*”, “*Yeşil ışık yakmak.*” “*Ağzı var dili yok.*” gibi. Bunları kelimelerin anlamıyla düşünerek tahmin edebileceklerini söylemişlerdir.

Bazı öğrenciler kendilerine öğretilmediği halde deyimleri “*tahmin edebiliriz*” dedikleri deyimleri yanlış yorumladıkları görülmüştür.

ÖRNEK :

“*İşi düşmek*” İşini kaybetmek olarak tahmin etmişlerdir.

“*Kafadan atmak*” unutmak, dert etmemek olarak anlamışlardır.

“*Sinek avlamak*” Refleksi kuvvetli, dikkatli olarak yorumlamışlardır.

Çok bilinen deyimlerin Türkçe öğretmenleri tarafından sık kullanıldığını görüyoruz.

Kendilerine öğretilmeyenlerden hiç tahmin edemediği deyimler de vardır.

ÖRNEK:

“Ödi patlamak.”

Bu çalışmada da görüldüğü gibi atasözleri pek fazla bilinmiyor. Kullanışlılık adına da deyimlere göre daha düşüktür. Ama atasözlerini, kendilerine öğretilmese de tahmin edilebilirliği daha yüksektir.

Deyimlerin birçoğunun öğretildiğini, derslerde işlendiğini görüyoruz. (25 deyimden 15 tanesi) Ama atasözlerinden çoğunun öğretilmediğini, ders olarak işlenmediğini görmekteyiz. (25 atasözünden 6 tanesi öğretilmiştir.)

4. A YÖNTEMLER

Öğrencilerin yaklaşımları açısından konuya bakmak daha doğru bir yaklaşımdır. Türkçe öğretiminin ilk devrelerinde; kelime olarak anlamını bildiği sözcüklerin bir araya gelmesiyle ne gibi farklı anlamlara geldiğini görmesi, gelişim sürecini hızlandıracaktır. Dolayısıyla ilk devrelerde kelimelerin anlamlarını bildikleri deyimlerle başlanması, onlara öncelik verilmesi daha uygundur.

Öğrencilerin yaklaşımları açısından konuya yaklaşırsak, kelimelerin anlamlarını düşünerek tahmin etmeleri beklenebilir. “*Balığı suda satmak.*” deyimini kelimelerin anlamlarına bakarak varsayımlarla, çıkarımlarla yaklaşabilirler. Daha sonraki aşamalarda ise kelimelerin anlamlarıyla ilgisi olmayan tamamıyla değişen deyimler verilmelidir. Örnek: “*Karnı zil çalmak.*”

Diğer dil öğretimi yöntemleri kullanılabileceği gibi deyimlerin ve atasözlerin öğretiminde öne çıkan yöntemlere değinelim. Bu bölüm modern dillerde yapılan çalışmalar da dikkate alınarak hazırlanmıştır.

4.A.1. YEREL KÜLTÜREL BİRİKİMLERDEN FAYDALANMA

Her millette, kültürde ortak olan değerler vardır. Temizlik, doğruluk, dürüstlük, çalışkanlık, vatan sevgisi gibi konularda yerel birikimlerden faydalanabiliriz. “*Sinek avlamak*” deyiminin karşılığında Rusçada “*Scitat Mih*” deyimini mevcuttur.²⁴ Öğrencilere bizim yöntemlerimizle deyimler kavratıldıktan sonra kendi dillerinde de bu anlama gelen deyimler sorulabilir. Biz bu örnekleri kendimiz getirebiliriz. Bazen de ters anlamlara gelen deyimlerle de karşılaşılabilir. Bu duruma da hazırlıklı olmalıyız.

²⁴ Mustafa Arslan, “Temel Türkçe Kelime ve Kelime Gruplarını Öğrenme Kılavuzu”, *Multilingual*, İstanbul, 2006, s.19

Atasözlerimizde ve deyimlerimizde geçen bölgelerde ders veriyorsak onların da öne çıkarılması ikili ilişkiler adına faydalı olacaktır. Bu durumun tersi de olabileceği için dikkatli olmalıyız.

ÖRNEK:

“*Ana gibi yar olmaz, Bağdat gibi diyar olmaz.*” atasözümüzde şehirler arasında Bağdat’ın ayrı bir yeri vardır. Anaların da çevremizdeki insanlar arasında önemi adına Bağdat-ana ilişkisi kurulabilir.

4.A.2 KONULARA PARALEL DEYİMLER VE ATASÖZLERİ

Üniteler ve dil bilgisi konuları verilirken deyimlerden ve atasözlerinden örnekler verilebilir.

ÖRNEK:

“Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.”

“Gelen gideni aratır.”

“Su akarken testiye doldurmalı.”

“Gülme komşuna gelir başına.”

“Dostun düşmanlarından çok olsun.”

Deyimlerimizin ve atasözlerimizin birçoğunda kullanılan “-an”, “-arak” ekleri verilirken deyimlerimizden ve atasözlerimizden örnekler sunulabilir. Veya bu tür deyimleri, atasözlerini öğretirken bu dil bilgisi konusuna giriş yapılabilir. Fakat zamanlama olarak orta seviyede ele alınmalıdır.

Yine ikinci örnek olarak da çalışmamızın ekinde bulunan “adam ol, baban gibi eşek olma” tabiri konuşma dersinde işlenebilir. (Bkz. Ek-8)

4.A.3. ZİHİNLERDE KOLAY KALABİLECEKLER TERCİH EDİLMELİDİR.

Söylemesi, telaffuzu kolay olanlar tercih edilmelidir. Bu seçicilik hem kullanımı kolaylaştırır hem de zihinlerde kalıcı olur.

ÖRNEK:

“Terziye dinlen demişler, ayağa kalkmış.”

“Bedava sirke baldan tatlıdır.”

“Çok konuşan çok yanılır.”

Bir de sıradan olmayanlar zihinlerde daha derin izler bıraktığı için unutulmazlar. Sıradan bir “dev”e göre “Tepegöz”ün hafızalardan silinmemesi gibi.

ÖRNEK:

“Kurtlu baklanın bir kör alıcısı bulunur.” Bu deyim bilmeyen kişilerin kusurlu durumlar için karamsarlığa düşmesine sebep olabilir. Ama bir çıkar yolun her zaman bulunabileceğine dair öğretilen bu deyim, zihinlerde daha kalıcı olur.

4. A.4 DİPNOTLA VERME:

Eğer deyimdeki kalıplaşmış cümlenin kelimeleri arasına değişik ekler veya kelimeler girerse bu deyim orijinal hali dipnot olarak veya parantez içi olarak verilmelidir.

ÖRNEK:

“*Sıcakta başım dönüyor.*” cümlesi metnin içinde geçiyorsa, dipnot olarak veya kitabın sonuna “Başı dönmek” olarak eklenmelidir. Dipnot olarak verilmediğinde yanlış anlamalara sebep olabilir.

Ali : Yemek yedin mi? Ahmet yemekhaneye gidelim mi?

Ahmet : Gidelim, gidelim. Kurt gibi açım. (Kurt gibi aç olmak.)

4.A.5 AFİŞE EDİLMESİ:

Deyimler öğretilirken deyimın söylenip geçilmesi doğru değildir. Zihinlerde kalıcı olmasını sağlamak için deyimler afişler halinde duvara asılmalıdır. Duvarda deyimler panosu oluşturulmalıdır. Panodaki deyimlerin kalıp hali, cümle içinde kullanılışı ve yerel dildeki benzer bir deyimın yer alması faydalı olur. (Bu bölümle ilgili örnekler için EK-II ve EK-III’e bakınız.)

4.A.6 FARKLI KULLANIMLARI DA GÖSTERİLMELİDİR:

Deyimın anlamı kavratıldıktan sonra benzer cümleler kullanılmalı. Farklı olaylardan sonra aynı deyimın farklı kullanımını göstermek için yine kullanılmalıdır. Deyimlerin birkaç yerde kullanılması, anlamının pekiştirilmesi, yanlış anlaşılmalardan da önüne geçilmesini sağlayacaktır.

ÖRNEK:

“*Karnı zil çalmak*” deyimini için,

“*Sabahtan beri ağzıma hiçbir şey girmedir. Karnım zil çalıyor, haydi bir şeyler atıştıralım.*”

“*Çocuğun karnı zil çalıyormuş, buzdolabın kapağını açmış ve...*”

“*Hâlâ niçin bekliyoruz? Karnım zil çalıyor. Haydi, gidip bir şeyler yiyelim.*”

4.A.7 YERELLİK:

Kendi yerel dillerinde bu deyme yakın bir deyimlerin olup olmadığı sorulmalı. Yakın olanlar da tahtaya yazdırılmalı ki, bizim deyimimiz zihinlerde sağlam otursun. Fakat hiçbir deyim anlam olarak birebir örtüşmez. Kelimeler farklı olabilir. Benzer durumlarda kullanılan deyimlerin belirlenmesi gerekir. Bu karışıklığı gidermek için onların da kendi dillerinde cümle kurmaları istenebilir. Türkçe deymi cümle içinde kullanırken doğru yerde kullanabilirse sağlaması yapılmış olur.

ÖRNEK:

Romence : “A se plictisi.”
Türkçe : “Canı sıkılmak.”

Bu deyim “bıkmak” anlamında kullanabilir öğrenciler. Ama burada üzölmek, üzgün olmak anlamında kullanılmıştır. Anlamın tam olarak anlaşılmasını anlamadığını farklı cümleler ve olaylar için de kullanmasında anlayabiliriz.

A.Ü. Dilbilim Bölümünden Elif Arıca Akkök; “İmgesel İfadeyle Açıklama” başlığı ile verdiği örnekte de, “If you pay peanuts, you get monkeys” için öğrenciler “parayı veren düdüğü çalar.” , “Ne ekersen, onu biçersin.” gibi tahminlerde bulunabileceklerinden bahsetmektedir.²⁵

Bu yöntem uygulanırken dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da “*Bardak boşanır gibi yağmak.*” deymi yerine İngilizcede; “*Kedi, köpek gibi yağmur yağıyor.*” (It is raining cats and dogs.) şeklinde kullanılıyor olabilir. Önemli olan nerelerde kullanıldığıdır. Kelimelerin farklı olması gayet tabii bir durumdur.

²⁵ Elif Arıca Akkök, “Deyimlerin Anlambilimsel ve Bilişsel Özelliklerine Göre Tahmin Edilebilirliği : Yabancı Dilde Bir Uygulama”, *Dil Dergisi*, 137, 2007

4.A.8 YAKIN ÇEVRENİN KULLANIMI:

Evlerinde anne babalarının kullandığı deyimler neler olduğu sorulmalıdır. O deyimlerin hatırlanabildiği kadar sıralamaları istenebilir. Deyimleri günlük hayatta rahatlıkla kullanmaları tavsiye edilmelidir. Kendi dili ile ilgili bilinçli olmayanların ikinci dilde de sıkıntılar çekeceği muhakkaktır.

Bir televizyon kanalında, deyimlerin ve atasözlerin konu olarak işlendiği bir programda, programın sunucusu sokağa çıkıp vatandaşa değişik sorular yöneltiyor. Ama sorularına tatmin edici cevaplar alamadı. Herkesin söylediği; “Sakla samanı gelir zamanı.”, “Damlaya damlaya göl olur.” cinsinden bir kaç tane atasözünden başka bilmiyorlardı. İnsanlar, kültürlerinde bozulmalar, zayıflamalar oldukça bu değerleri de kaybetmeye başlıyorlar. Cümleleri bozuluyor, cümleler kısalıyor, cümleler arasındaki bağ da kopuyor. Neticede dil zenginliği oluşmuyor.

4.A.9 OLAY ÖRGÜSÜ İÇİNDE DEĞERLENDİRME:

Deyimler öğretilirken mutlaka bir olay anlatılmalı. Tam yeri geldiğinde de deyim söylenmelidir. Yoksa “şu deyim, şu anlama gelir” diyerek anlamları sıralanmamalıdır. Bu olayları anlatırken kimi zaman deyim nasıl ortaya çıktığını kimi zaman da bir eserden bir metin alınarak sunulabilir. Hiçbir metin bulunamazsa “Mesela şöyle varsayalım...” diyerek bir olay tasarlanabilir. Önemli olan deyim ne şekilde, nerede kullanıldığını göstermek, kavratmaktır.

4.A.10 CANLANDIRMA:

Deyimlerin öğretilmesi sırasında, skeci de yaptırılabilir. Dersten önce iki öğrenci ayarlanır kısaca anlatılır, derste de zamanı gelince skeci oynamaları için tahtaya çağrılır. Hem derse bir canlılık kazandırılır, hem de deyim unutulmaz

hatıralarla işlenmiş olur. Skeci yapacak öğrenciler her ders sırayla değiştirilebileceği gibi kabiliyetli olan öğrencilere de her derste yaptırılabilir.

Ama bu öğrencilere ders esnasında sırası gelince hemen kalkıp o anda canlandırma yapması beklenmemelidir. Mutlaka dersten önce ayrıntılarına kadar anlatılarak skeç için senaryo hazırlanmalıdır. Öğrenci dersten önce ne yapacağına karar vermiş olmalıdır. Birden fazla sınıfın olduğu eğitim ortamlarında aynı öğrenci diğer sınıflara da çağrılabilir.

4.A.11 EĞLENEREK ÖĞRETME:

Derslerde veya ders sonrası sınıf dışı aktiviteleri olarak yarışmalar tertiplenebilir. Deyimler yarışması yapılabilir. Yarışmada da sadece; “Şu deyim aşağıdakilerden hangi anlama gelir?” gibi sıradan sorular olmamalıdır. Çünkü deyimlerde kelimelerin birinci anlamının dışında kullanım olduğu için yabancı bir birey farklı kullanımlarını bilemeyebilir. Ana dilde eğitim veren Türkçe öğretmenleri uygulayabilir.

Bu tür yarışmalarda bir hikâye verilip ve bu hikâyeye uygun deyim yazınız veya aşağıdakilerden hangi deyim uygun düşer, şeklinde sorulması daha uygun olacağını düşünüyoruz.

4.A.12. YAKINDAN UZAĞA İLKESİ

Buraya kadar olan anlatımlarımızda hep Türkçeye uzak olan dillere göre yöntemler belirttik. Ama özellikle Arap ülkeleri, Orta Asya, Türkî milletler veya Balkanlardaki topluluklar gibi Türkçemize yakın olan, dilimizin ses yapısına aşina olan bölgelerde; deyimlerimizin ve atasözlerimizin yakın söylenişi olanlardan

başlamak gerekir. Eğitimde yakından uzağa ilkesinden yola çıkarak onlarda da ortak olanlardan başlanmalıdır.

ÖRNEK:

Türkiye’de “Yolun açık olsun.” varken Tatarlarda; “Ak yol” kullanımı vardır ki, bizde bu kavramı anlamak zor değildir.

Kazaklardaki “Jana jılınız kuttı bolsun.” “Yeni yılınız kutlu olsun.” gibi.

Türkiye’de “Ateş düştüğü yeri yakar” yerine Kazakistan’da “Od tüsgen eri yandırır” şeklinde, söylenişi çok yakın olanlar tercih edilmelidir.

4.A.13. ÖĞRETMEN YOL GÖSTERİCİ OLMALIDIR:

Eskiden, öğretmen sınıfta ne kadar aktifse öğrenci o kadar dikkatli olduğu, dili daha kolay öğrendiği şeklinde bir anlayış vardı. Ama günümüzde öğretmenin sınıfta yönetmen gibi davranması gerektiği kabul görmektedir. Öğrencilere yol gösterici olmalıdır. Öğrencilere öğrenme yollarını göstermelidir.

Bu bağlamda deyimleri ve atasözlerini öğretirken kendini perişan etmemeli, deyimini ne anlama geldiğini kavradıktan sonra değişik örnekleri öğrenciden beklemelidir. Eğer öğrenci tam istenildiği gibi anlamayıp da yanlış veya eksik anlamışsa verdiği örneklerde ortaya çıkacaktır. Bu durumda öğretmen müdahale etmelidir. Yoksa bir derste öğretmenin konuyu anlatması ardından da 4–5 değişik okuma metninden örnekler göstermesi doğru değildir. Öğrenci pasif olarak dinler, belki anlar ama kullanma noktasında yetersiz kalır. Öğretmen anlatmada çok başarılı olmuştur ama kullandırmada son derece yetersiz kalmıştır. Aslında önemli olan nihai hedef ise kullandırabilmektir. Öğrenci, öğrendiklerini kullanamadığında sadece bilgi hamallığı yapmış olacaktır.

4.A.14 REHBERLİK VE PSİKOLOJİK EĞİTİM MAKSATLI OLABİLİR:

Öğrencilerimizin içinde davranış bozukluğu olduğu durumlarda “Bugünkü deyimimiz...” diyerek yeni bir deyim öğretebilir.

Sınıfta ahlaki problemleri olan öğrenciler varsa onların yaptıklarının yanlış olduğunu, doğrusunun ne olduğu vurgulanmak isteniyorsa fırsat olarak değerlendirilebilir. Burada öğrencilerin sulandırmaması, mevzuya sebep olan öğrencinin rencide olmamasına dikkat edilmelidir.

ÖRNEK:

Bu resimlerdeki olay örgüsü şöyledir. Birinci grupta Çocuk evde oynarken top vazoya vurunca, vazo düşüp kırılıyor. Fakat anne kimin kırıldığını farkındadır. Sonra çocuğa sorduğunda çocuk kedinin kırıldığını söylemektedir. Anne, bu durumdan rahatsızdır.

Alt gruptaki resimlerde de; büyük çocuk aynı şekilde başka bir vazoyu kırmıştır. Anne yine aynı şekilde sorduğunda çocuk kendisinin kırıldığını doğru bir

şekilde itiraf etmiştir. Anne bu kez, dürüstlük örneği olan bu davranışı bağrına basarak ödüllendirmektedir.

Bu resimlerle doğru/yanlış konuşmalar tekrar irdelenmektedir. Fakat bir alttaki resme bakınca bütün kültürlerde ortak olarak kabul gören, yalan söyledikçe burnu uzayan meşhur İtalyan Pinokyo tiplemesinden hareketle değerlendirmede bulunacaklardır. Ama bizim bugünkü deyimimiz “Burnu büyümek” ise bu anlamda olmadığı “Başarılarından dolayı gururlanan, başkalarını küçük göre insan” için kullanıldığı vurgulanmalıdır. Ama bu deyim işlenirken önceki resimlerle birleştirerek sınıftaki ahlaki bir sorunu tekrar irdeleme fırsatı doğmuş olur.

Böyle bir uygulama ile yeni deyim verildiğinde ahlaki bir konunun eğlenceli bir dil öğretimi çerçevesinde, akıllarda uzun süre kalacak şekilde verilmiş olur.

Burada unutulmaması gereken bir diğer konu da yetişme ortamına uygun hareket etme niyetiyle evrensel ve ahlaki değerlerle çatışacak, bu değerleri küçümseyecek bilgilere girilmemesidir. “*Fakir adam, hazır şeytan*” atasözü her ne kadar kullanılıyor olsa da anlam itibariyle ekonomik sıkıntıların insanlara zararlı şeyler yaptırabileceği, bu suçları işleyenlerden uzak durulması gerektiği veya bu suçu işleyenlerin biraz da anlayışla karşılanması gerektiği gibi yorumlanmasına sebep olacaktır. Oysa fakirliğe rağmen, gururuyla, ihtişamıyla, haysiyetiyle yaşanabilir. Bu değerlerin yaşanmaması fakirlikten kaynaklanmamaktadır. Zengin olduğu halde bu değerlerden yoksun binlerce insan vardır. Toplumsal yaraların çözümü konusunda insanları maddiyata sevk etme doğru değildir. Bu tür deyim veya atasözlerin

derslerde işlenmesi doğru değildir. Eğitim sürecinde verilen bilgiler, kişilerin karakterinin oluşmasının temel taşlarıdır.

“*İyilik yap iyilik bul.*” gibi atasözlerimiz varken “*Besle kargayı oysun gözünü*” gibi atasözlerimizi öğreterek iyilik yapmanın kötülüğünden bahsedilmemelidir.

Peki bu tür atasözleri ve deyimler hiç mi öğretilmemelidir?

Eğer bu tür atasözümüz öğretilcekse de iyilik niyetiyle yapılan bazı hareketlerin kötü sonuçlar doğurabileceğinden bahsedilmelidir.

4.A.15. TERCÜME YÖNTEMİ

Aslında bu yöntem en çok kullanılan, en yaygın olan yöntemdir. Çok yaygın olan bu yöntem klasik olduğundan, yeni yöntemlere dikkat çekme maksadıyla sona alınmıştır.

Öğretmen deyimini veya atasözünü önce kelime kelime, sonra da cümle olarak ne anlama geldiğini yerel dili kullanarak anlatmasıdır. Burada iki türlü yöntem vardır. Birincisi yerel dilde aynı yerde ve anlamda kullanılan söyleme, ikincisi de kelime kelime tercümesinin yapılmasıdır. Kelime olarak tercümesinde kesinlikle daha uzun ve ayrıntılı anlatılması gerekmektedir. Orijinal deyim boyutundan mutlaka daha uzun olacaktır.

ÖRNEK:

Türkçe : “*Azrail’e bahane bulunmaz.*” İngilizce: “*You can’t find any excuse for the angel of death.*”²⁶

²⁶ Metin Yurtbaşı ,“A Dictionary Of Turkish Proverbs”, *Özkan Matbaacılık*, 1993

4.A.16. YAKIN ANLAMLI LAR I VERMEME

Deyimleri ve atasözlerini öğretirken birbirinin yerine kullanılabilecekleri peş peşe vermemek gerekir. Sürekli farklı konularda, farklı olanlar verilmelidir.

ÖRNEK:

“Eğilen baş kesilmez.” öğretiliyse, “Aman diyene kılıç kalkmaz.”

“İşleyen demir pas tutmaz.” öğretiliyse “Yuvarlanan taş yosun tutmaz.” atasözleri verilmemelidir.

4.A.17. MESLEK VE İLGİ ALANLARINA GÖRE ÖNCELİK VERME

Özellikle yetişkinlere dil dersi verilirken meslek ve ilgi alanlarına göre öncelik sıralaması yapılmalıdır. Doktorlara yönelik Türkçe dersi verilirken onlara öncelikle sağlıkla ilgili deyimler verilmelidir.

ÖRNEK:

Aşçılara: Can boğazdan gelir, Aç ayı oynamaz, Aç köpek fırını deler, Karnı zil çalmak, Ağzının suyu akmak

Sporculara: Yüksekten uçmak, Burnu büyümek

Şoförlere: Acele giden ecele gider

Mesleklere göre deyimlerin diğer örneklerini çalışmamızın ekinde görebilirsiniz. (Bkz. EK-13)

4.A.18. DRAMA İLE ÖĞRETME

Sınıf içerisinde canlandırma yeteneği olan öğrencilerden istifade edilmelidir. Bu öğrencilerin dil öğrenme yetenekleri daha kuvvetlidir. Kısa sürede taklit edebilirler. Hareketleri ve sözleri ile tekrar edebilen bu öğrencilerin varlığı öğretmen adına şanstır. Ama bunların bu yeteneklerini düşünerek derslerden önce onları aktif tutacak planlamalar yapmalıdırlar. Ders öncesi hazırlık döneminde her zaman onları düşünerek hazırlanmalıdırlar.

Biyoloji ve kimya derslerinde teorik bilgilerin dışında öğrencilerle birlikte laboratuvarlarda yapılan deneylerin önemi kadar, dil öğretimi dersinde de drama önemlidir. Öğrencilerin hazırlayacakları bir piyes, küçük bir skeç onların dil öğrenimlerindeki grafiklerinde dikey bir gelişme sağlayacaktır.

Rol yapmaya başlayan öğrenci konuşmaya başladığında telaffuz, diksiyon, hareketleri aynen tekrarlamak istediğinden dil gelişimi daha kolay ve güzel olur.

Bu beceriye sahip öğrencinin olmadığı sınıflarda veya yetişkinlerin bulunduğu sınıflarda öğretmen *kukla ile drama* yapabilir. Sınıfa getirdiği bir kukla ile deyim içinde geçtiği bir diyalogu veya metni canlandırabilir. Hatta her derste bu tür bir kuklaya ihtiyaç varsa bu durumda maskot anlamında bu kuklaya isim de verilebilir. Sarı kız, minnoş, karabaş gibi isim verildiğinde ders içerisinde yapılanlar öğrencilere kalıcı bir hatıra olarak kalacaktır.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, sadece bilgi toplama değildir aynı zamanda beceri ve yetenek işidir. Bildiğini uygulamada göstermesi gerekir. Aksi halde sadece Türkçeyi anlayabilir ama konuşamaz, aktarımda kullanamaz.

Dramatizasyon etkinliklerinin Türkçe dersleriyle bağlantılı olarak dil gelişimine katkısı vardır. Bu konuda Stabler, drama etkinlikleri içinde dil gelişimi ile ilgili hedefleri şöyle sıralamıştır:

- 1- Konuşurken kendine güvenin gelişmesi,
- 2- Konuşmanın gelişmesi,
- 3- Akıcılığın gelişmesi,
- 4- Kelime hazinesinin zenginleşmesi,
- 5- Fikirlerin dile getirilmesi,
- 6- İnsanlarla ilişki kurma becerisinin kazanılması,
- 7- Dinleme becerisinin kazanılması,
- 8- Farklı durumlarda farklı dilin kullanılması,
- 9- Tanımlama, tartışma ve değerlendirme becerisinin gelişmesi ²⁷

Dil öğreniminde bahsedilen Türkçe rüya görme ancak drama ile yapılan çalışmalarla sağlanabilir. Dil, yaşanabilir bir hayat içinde öğretilmelidir. Öğrencinin masa başında, sadece ezber yöntemiyle öğrenmesi, öğrenilen dilin kullanımında zorluklarla, sıkıntılarla karşılaşır.

---

²⁷ Emre Kazıcı, “İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Derslerinde Deyim Ve Atasözlerinin Öğretiminde Dramatizasyon Yönteminin Etkililik Düzeyi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya 2008

4. B TEKNİKLER

Öğretim teknikleri öğrenmeyi kolaylaştırıcı, kalıcı olmayı sağlayıcı, sıradanlığı önleyici özelliktedirler. Bu yüzden her deste aynı tekniklerin kullanılması yerine sürekli değiştirilmesi gerekir. Konulara göre uygun teknik belirlenip uygulanmalıdır. Dillerin öğretiminde kullanılan teknikler genelde aynıdır ama dillerin yapısına göre her tekniğin her dilde kullanılamayacağı açıktır.

Burada sıralanan her bir teknik bütün deyimler için kullanılamazlar. Ama her bir tekniğin kullanılabileceği birçok deyim ya da atasözü olabilir.

4.B.1 RESİMLERLE ÖĞRETME

Resimlerle öğretmek için fotoromanlardan yararlanılabilir. Resim kabiliyeti olan öğrencilere 3 – 4 resimden oluşan olaylar zinciri resmettirilebilir. Her deyim için olmayabilir ama bazı resimler deyimini açıklanması için çok işe yarayabilir. (Çalışmamızın ekinde EK-II başlığında örnek çalışmalar vardır.)

Gazetelerdeki, dergilerdeki resimler ders ortamına getirilerek o olaylarla ilgili deyimini hangisi olabileceği sorulabilir. Tabii bunlar öğrenilen deyimlerin pekiştirilmesi ile ilgilidir.

Resimlerle öğretirken dikkat edilmesi gereken birkaç husus:

Resimler Türkçe öğrencilerin seviyesine uygun olmalıdır. Yaş seviyesi için de; çocuk yaştakilere Türkçe öğretirken düğün töreninden, cenaze töreninden, savaş sahnesinden görüntüler olmamalıdır.

Resimler tam olarak deyimler için hazırlanmış olmayabilir. Ama herkesin anlayabileceği netlikte olmalıdır. Hedeflenen anlam resmin sadece bir bölümünde

olacaksa, bir köşesindeki ayrıntıda dikkat edildiğinde görülebilecekse bu başarıyı düşürecektir.

Resmi Tamamlama: Deyimle ilgili olan bir resimde deyim anlamının çıkarıldığı kısım sadece silinerek öğrencilerden tamamlamaları istenebilir. Örneğin, “*örümcek kafalı*” deyimini öğrencilere söylenir. Bir insanın görüntüsü olan resim öğrencinin eline verilir, öğrenciden de deyime uygun eksiklik neresidir diye sorulur. Öğrenci de insanın kafasına örümcek çizmekle alıştırılmayı tamamlamış olur.

Resim hazır olarak verilirse öğrencinin sadece örümcek için baş kısmını karalaması yeterlidir.

Ayrıca bu uygulama kelimelerin anlamıyla ilgili olmayıp deyim anlamıyla ilgili bir resim tamamlama da olabilir. Bunun için de “*ağzından düşürmemek*” deyimini ile ilgili “*Shrek filmini çocuklar ağzından düşürmüyor.*” cümlesine uygun resimler çizdirilebilir.

Çağrışımla da deyimler öğretilir. Deyimin anlamına göre veya kelimeleri hatırlatacak bir resim bulunduğu anda, resmin gösterilmesi deyimini çağrıştırabilir. Bu şekilde resim de zihinde hatırlatma unsuru olarak kalıcı etki bırakabilir.

Dildeki her kelime, bir kavramı, bir olayı, bir varlığı beyne kodlayan bir şifre gibidir. Bu ifadenin çözümü, o kelimenin ifade ettikleri ile ilgili anlamların da çözümü demektir. “*Elma*” kelimesi, “*kırmızı*” , “*meyve*” , “*Âdem ile Havva*” gibi ifadelerin de zihinde uyanmasını sağlayabilir.²⁸ Deyimlerde de sembol resimler bulunursa onlar da çağrışım yoluyla derslerde kullanılabilir.

4.B.2 OYUNLARLA ÖĞRETME

Pek çok kimse oyunun sadece çocuklara özgü olduğunu düşünür. Çocukça bir davranış olarak değerlendirir. Oyun çocuklar için vazgeçilmezdir. Hatta onlar çok ciddi meseleleri bile oyunlaştırmaya çalışırlar. Çocuklara oyunlarla öğretimde baha başarılı olunduğu muhakkaktır.

Fakat dil öğretiminde oyunlar çocuklarla sınırlı değildir. Dil öğretiminde yediden yetmişe herkese oyun oynattırılabilir. Oyunların niteliği ise yaşlara göre değişir. On yaşındaki çocukla kırk yaşındaki bir yetişkine aynı oyun oynattırılmaz. Yeni bir dil öğrenen çocuğa evin bölümleri farklı renklere boyattırılabilir ama yetişkinlere uygulanması doğru değildir. Ama yetişkinler için de farklı ev modellerinden evin bölümleri, özellikleri hakkında konuşması istenebilir. Dünyanın en lüks evinin resmi gösterilerek kendi evi ile bu ev arasındaki farklılıklar konuşturulabilir. Resimde bulunan evdeki farklılıkları söylerken hizmetçilerinin olmadığından, salonda avizenin olmayışından, mutfağının bu kadar büyük olmadığından bahsetmesi durumunda başarılı olmuş sayılır. Şimdi aşağıda sıralayacağımız bir kısım oyun muhataplarımızın yaş seviyelerine uygun olarak seçilmelidir. Belki bazı oyunlar küçük değişikliklerle herkese oynattırılabilir.

---

²⁸ Gülcan Çolak Bostancı, “Türkçedeki Temel Kelimelerin Çağrışımlarında Altkültürün İzleri”, *Millî Folklor*, Sayı 81, 2009

Oyunlar neticesinde çocuklara belki okolata teklif edilirken yetişkinlere ise çay, kahve teklifi yapılabilir. Ama şaka da olsa mutlaka sonunda bir şeyler vermeniz cazibesini artıracaktır.

Sınıf içi ve sınıf dışında oynattırılan oyunlarda yeni bir şeyler öğretme yerine öğrenilenlerin pekiştirilmesi hedeflenir. İlk kez öğrenecekleri bir konuda oyun oynatarak öğretme çabası sıkıntı verir. Öğrencilerin bilgi seviyesinin her zaman altında olmalıdır. Öğrenci oyunun sonunda kaybetmemelidir. Kaybetme endişesi dahi olmamalıdır.

Yaz döneminde yetişkinler için yaptığımız kursta bazı yetişkinler, grup içinde mahcup olma riskini alamadıkları için o gün farklı bahanelerle derse gelmemişlerdi. Böyle bir duruma düşmemek için oyunların, yarışmaların sıkıntı vermesinden kaçınılmalıdır.

4.B.2.A. ÇAĞRIŞIM OYUNU

Öğrencilere deyimim veya atasözünün içerdiği kelimelerin birinci anlamları verilir. Sonra da deyimim anlamı ile ilgili açıklama paragrafı verilir.

ÖRNEK:

“Sakla samanı gelir zamanı”

1. Adım: Kimsenin görmemesi gereken yere koy, gizle (sakla)
 İnekler, atlar yer. (saman)
 Vakit (zaman)

2. Adım: Bir gün ihtiyaç halinde kalabilirsiniz. O yüzden şimdiden biriktirmeniz gerekir. Varlık zamanında biriktirin ki, yoklukta sıkıntı ekmeyesiniz.

4.B.2.B. DEYİMİN KELİMELERİNİ AYIKLAMA OYUNU:

3-4 kelimelik bir deyim veya atasözünün kelimelerinin de içinde olduğu 15 tane kelime karıştırılır. Öğrenciden de kelime grubunun içinden kelimeleri eşleştirerek deyimleri oluşturması istenir.

Burada dikkat edilmesi gereken husus; birkaç deyimın kelimeleri karıştırılmalıdır. Daha önce öğrenilen deyimler olmalıdır. Fazladan kelime olması veya lüzumsuz kelimelerin olması durumunda içinden çıkılmaz bir hal alacağından sıkıcı olabilir. Oyunun kolay olması tercih edilmelidir. Belki bir tane öğrenilmeyen deyim kullanılırsa sona kalacak bu deyim öğrenmek için merak uyandırabilir.

ÖRNEK:

“Aba altından sopa göstermek”

“Kafayı üşütmek”

“Sinek avlamak”

“Ağzından bal damlamak”

Bu deyimler için kelimeler aşağıdaki gibi karıştırılabilir.

aba, ağzıma, ağzından, altından, armut, avlamak, bal, damlamak, düş, göstermek, kafayı, piş, sinek, sopa, üşütmek

4.B.2.C. DRAMA İLE ANLATMA:

Öğretilmesi hedeflenen deyim veya atasözünün her bir kelimesini seslerle veya el yüz hareketleriyle karşısındaki öğrenciye anlatmasıdır. Burada tiyatro etme kabiliyeti iyi olan öğrencilerin seçilmesi daha uygun olur. Drama tekniği zor ve ciddi beceri isteyen bir uğraş olduğu için her deyim veya atasözünün draması mümkün olmayacağından ders öncesinde özenle belirlenmelidir. İrticalen yapılan başlangıçlar çoğu zaman sıkıcı zaman dilimleri olmaktadır.

ÖRNEK:

“*Karnı zil çalmak*” deyimini anlatmak için öğrenci karnını göstererek, zil işareti yapabilir. Açlığını göstermek için de kıvrınma hareketleri yapabilir. Bu hareketlerle öğrenciler tahminlerde bulunarak sonuca ulaşabilirler.

4.B.2.Ç. EŞ ANLAMLI LARİ VERME

Hedef deyim veya atasözün kelimeleri eş anlamlarıyla değiştirilerek gerçek deyim bulmaları istenir.

ÖRNEK:

“*Gülü seven dikenine katlanır.*”

Bitkiyi seven dikenine dayanır. gibi.

4.B.2.D. ZIT ANLAMLI LARI VERME:

Bizim verdiğimiz deyimim veya atasözünün ters anlama gelecek deyimleri ve atasözlerini bulmaları istenebilir.

ÖRNEK:

“Yavaş gelen yaşama gelir.”

“Acele giden ecele gider.”

4.B.2.E. HİKÂYE ANLATMA:

Öğretmen başından geçen bir olayı anlatır ve öğrencilerden bu olayla ilgili deyim veya atasözünü bilmelerini ister.

Öğretmen anlatırken de öğrenci teklif edeceği deyim ve atasözlerini daha hikâye bitmeden anlatıma müdahale edebilir.

ÖRNEK:

Dün akşam işimden eve giderken yolda trafik polisini gördüm. Polis, sıcakta çok terlemişti. Ben de acıdım, elindeki sopayı alıp onun yerine çalışmak istedim. Ama polis vermedi. Bana; *“Burnunu her işe sokma!”* dedi.

4.B.2.F. ATASÖZLERİNİ BİRLEŞTİRME²⁹

Sınıftaki öğrenci sayısı kadar atasözü kâğıtlara yazılır.

“*Sakla samanı gelir zamanı*” veya “*Damlaya damlaya göl olur*” gibi. Daha sonra bu kâğıtları uygun göreceğiniz yerden ikiye kesin. Bütün atasözlerinin birinci bölümlerini bir elinize ikinci bölümlerini diğer elinize alın. Öğrenciler sırayla her iki elinizden birer kâğıt alsınlar. Şimdi öğrencilerin elinde “*Damlaya damlaya gelir zamanı*” veya “*Sakla zamanı göl olur.*” gibi cümleler olacaktır. Tüm öğrencileri sınıfın ortasına getirin. Öğrenciler birbirleriyle kâğıtları değiştirerek ellerindeki atasözlerini tamamlamaya çalışsınlar. Atasözlerini tamamlayan öğrenci hemen yerine giderek otursun. Ayakta kalan son öğrenci oyunu kaybetmiş olur. Fakat bu deyimlerin sayısı arttıkça oyunun zorluğu da artmış olur. Beş değişik atasözünün olması en uygundur.

4.B.2.G. AÇIKLAMALARLA ÖĞRETME

Deyimlerin açıklamaları yine Türkçe açıklama cümleleri ile yapılmalıdır. Ama kelimeler muhatabın anlayabileceği, kelime dağarcığına uygun olan kelimelerden oluşmalıdır.

ÖRNEK:

“*Karnım zil çalıyor.*” deyiminden oluşan bu cümle; karnı acıkmak, acıkmak, yemek yemek istemek, çok acıkmak gibi benzer cümlelerle sağlanabilir. Kesinlikle zilden bahsedilmemeli, zilin anlamıyla tarif edilmemelidir. Hele bazı deyimler vardır ki, hiçbir şekilde kelimelerin anlamıyla açıklanamazlar.

²⁹ Halide Gamze İnce, “Türkçede Kelime Öğretimi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2006, Bolu

İkinci olarak da deyimler verilip öğrencilerin kendilerinin açıklama yapmaları söylenebilir. Öğrenciler kavramları sıralamada zorluk çektiklerinde, jest ve mimiklerle, resimlerle, bir olay anlatılarak cevaplamaları sağlanabilir.

4.B.2.Ğ. METİNLERLE ÖĞRETME

Metinlerin içine özellikle Karadeniz fıkraları, Nasrettin Hoca fıkraları ve menkıbelerde geçen deyimler ve atasözleri tercih edilebilir. “*Yorgan gitti, kavga bitti.*”, “*Halep orada ise arşın burada*” gibi.

Metnin içinde geçecek bir deyim veya atasözünün hemen anlamını verdikten sonra metne geçilmemelidir. Metnin tamamı okunduktan sonra tahminde bulunmaları sağlanmalıdır. Yani öğrencinin tahmin etmesine imkân verilmelidir. Yine de zorlanacaklarsa deyim anlamına eş olacak bir şekilde sade kelimelerle deyim yeri doldurulmalıdır. Sonra da aynı yere deyim tekrar oturtulmalıdır.

Konuşmayı yeni öğrenen çocuklara önceden kavramların tanımının verilerek kavramların öğretilmesi çocuklar için ne kadar sıkıntılı olacaksa dili yeni öğrenenler için de aynı sıkıntı ile karşılaşılabilecektir. Bu yüzden metinlerin içinde geçen deyimlerin ve atasözlerin cümlelerin akışına göre sezgide bulunması, ipuçları vermesi daha da kolay ve kalıcı olacaktır.

4.B.2.H. DEYİMLERİN VE ATASÖZLERİNİN KAYNAĞINI ANLATMA

Bu konu ile ilgili pek çok çalışma yayınlanmış ama Mahmut Belenli'nin “Bazı Tabirlerimizin Tarihi ve Hikâyesi” adlı eserinden istifade edilebilir.³⁰ Ayrıca, Yusuf Ziya Bahadınli'nin “Deyimlerimiz ve Kaynakları” adlı kitabı da incelenebilir. Çalışmamızın sonunda verilen eklerde de bu kaynaktan örnekler vardır. Şimdi burada bir tane örneğini vermek istiyorum.

ÖRNEK: “Ateş Pahası”

Bir gün Kanuni Sultan Süleyman ava çıkar. Av esnasında dehşetli bir yağmura tutulur. Hemen o civarda bir köy evine sığınır. Dışarıya yağmurlu ve hava da soğuk olduğu için ateş yaktırır. Isınır ve hoşuna gider. Köylüye; “Şu ateşin bin altın değer.” der. Padişah o geceyi orada geçirir. Ertesi gün ayrılırken ev sahibine borcunu sorar. Köylü; “Bin bir altın.” der. Niçin bu kadar çok para istediği sorulduğunda, köylü; “Ateş yaktım, bunun bin altın değer olduğunu siz söylediniz. Bir altın da yatak ve yemek parası eder, bin bir altın.” der.

Bu hadiseden sonra pahalı şeyler için “Ateş pahası” sözü deyim haline girer.³¹

4.B.2.I. CÜMLE İÇİNDEKİ DEYİMLER LİSTESİ

Öğrencilerin öğrendikleri deyimleri unutmamaları için sınıfın veya koridorun panosunda bir bölüm hazırlanmalıdır. Bu bölümde her öğrenilen deyim için cümle içinde kullanılışı ile ilgili birer cümle listelenmelidir. Sadece deyimlerin kendilerinin

³⁰ Mahmut Belenli, “Bazı Tabirlerimizin Tarihi ve Hikâyesi”, *Ercan Matbaası*, İstanbul, 3. Baskı, 1964

³¹ a.g.e.

listelenmesi yeterli olmayabilir. Zamanla anlamları unutulabilir. (Bu bölümün ayrıntısını çalışmamızın ekinde “EK-VI” bulabilirsiniz.)

ÖRNEK:

“Çocukları yoktu, bir kız evlat edindi.”

“Kemal, ağırbaşlı bir çocuktur.”

4.B.2.i. MÜZİKLE ÖĞRETİM

Sesli, sözlü edebiyatımızın ürünleriyle zenginleştirilebilir. Özellikle Barış Manço’dan “Halil İbrahim Sofrası”, “Gülpembe”, Zeki Müren’den, Tarkan’ın “Metamorfoz”adlı albümündeki şarkıların içinde geçen deyimlerden istifade edilebilir.

ÖRNEK :

Barış Manço’nun “Halil İbrahim Sofrası” şarkısı:

İnsanoğlu haddin bilir kem söz söylemez iken

Elalemin namusuna **yan gözle bak**maz iken

Bir sofraya kurulmuş ki Halil İbrahim adına

Ortada bir tencere boş mu dolu mu bilen yok

Bir sofraya kurulmuş ki Halil İbrahim adına

Ortada bir tencere boş mu dolu mu bilen yok

.....

Yıllardır sürüp giden bir pay alma çabası

Topu topu bir dilim kuru ekmek kavgası

Bazen durur bakarım bu ibret tablosuna

Kimi tatlı peşinde kimininse tuzu yok
 Bazen durur bakarım bu **ibret tablosuna**
 Kimi tatlı peşinde kimininse tuzu yok

.....

Ağız açık gözü toklar buyursunlar **baş köşeye**
 Kula kulluk edenlerse **ömür boyu** taş döşeye
 Nefsine hakim olursan kurulursun tahtına
 Çalakaşık saldırırsan **ne çıkarsa bahtına**

Halat gibi bileğiyle yayla gibi yüreğiyle

Çoluk çocuk geçindirip haram nedir bilmeyenler
 Buyurun sizde buyurun
 Buyurun dostlar buyurun

Barış der her bir yanın altın gümüş taş olsa
 Dalkavuklar etrafında **el pençe divan dursa**
 Sapa kulba kapağa itibar etme dostum
 İçi boş tencerenin bu sofrada yeri yok
 Sapa kulba kapağa itibar etme dostum
 İçi boş tencerenin bu sofrada yeri yok

Para pula ihtişama aldanıp kanma dostum

İçi boş insanların bu dünyada yeri yok
 Para pula ihtişama aldanıp kanma dostum
 İçi boş insanların bu dünyada yeri yok

4.B.2.J. KISA FİLM GÖRÜNTÜLERİ

Bilgisayar teknolojisinin geldiği bu noktada filmleri kesmek, ayarlamak çok kolaylaşmış durumdadır. Herhangi bir filmde istediğimiz bir kesit kesilerek ders ortamına getirilebilir.

Film görüntülerinden 2-4 dakikalık kesitler gösterilerek deyim ve atasözlerin geçtiği yerler dikkat çekilebilir.

Video derslerinde deyimlerin geçtiği yerler geri gelip tekrar izlettirilebilir. Özellikle “*Doğruluk Eksenini*” adlı dizideki “*Haşim*” rolündeki kişinin kullandığı atasözleri ve deyimlerin olduğu kısımlar öğrencilere seyrettirilebilir.

4.C. DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR

4.C.1. Deyimlerde geçen kavramlar farklı anlamlar içerdiğinden kelimelerin yerine aynı anlama gelse bile farklı kelime kullanılmamalıdır. “İt iti ısırılmaz” deyimini aynen kullanılmalıdır. Öğretirken “it” “köpek” anlamında olduğu söylenmeli ama kesinlikle “köpek köpeği ısırılmaz” şeklinde öğretilmemelidir.

4.C.2. “*Gemileri yakmak*” deyimini gibi tarihi bilgi gerektirecek deyimlerden kaçınılmalıdır veya okuma parçası ile birlikte verilmelidir. Tarihi olaylar yerel dilde anlatılabilir.

4.C.3. Deyimlerin ve atasözlerin öğretimi esnasında muhatap bireyin ihtiyaçlarına göre hazırlık yapılmalıdır. Yetişkinlere öğretilen konularla ergenlik dönemindekilere aynı bilgi (deyimler ve atasözleri) verilmemelidir.

ÖRNEK:

İşe gitmeyen veya boşta gezen yetişkinlere “*Sinek Avlamak*” deyimini yetişkinlerde öncelik olabilir ama “*Gece Kuşu*” deyimini genç muhatapların olduğu derslerde öncelik verilmelidir.

Diğer bir husus da, hırsızlığın fazla olduğu bölgelerde dürüstlük ve ahlaki konulardaki deyim ve atasözleri vurgulanırken; aile sağlığı konusunda sıkıntıların bol olduğu, boşanmanın fazla olduğu yerlerde de aile konusundaki deyimlere, atasözlerine öncelik verilmesi daha uygun düşecektir.

ÖRNEK:

“*Çocuk evin meyvesidir.*”

“*Malını iyi sakla, komşunu hırsız etme.*”

Bazı bölgelerde hayvanların derisinin yüzülmesi sadece kasapların işidir. Kendi evinin bahçesinde veya kırsal yerlerde hayvan kesilmesi yasaktır. Bu tür ülkelerde “*Yüze yüze kuyruğuna gelmek.*” deyimini kullanılmalıdır. Çünkü hayvanlar sadece özel kesimhanelerde kesildiği için bilgilerde eksiklikler olabilir.

Hemen hemen her konuda birden fazla deyim bulunan edebiyatımızın bu zenginliği her konuya uygun deyim ve atasözünün olması bize kolaylık vermektedir.

4.C.4. Dini konulara müsait olmayan bölgelerde bu konuların daha sonraya bırakılması gerekir. Hıristiyan dinine bağlı bir bölgede “*Namazda gözü olmayanın ezanda kulağı olmaz.*” atasözünü vermenin bir anlamı yoktur. Onun yerine “*Zorla pişirilen aş, ya karın ağrıtır ya da baş.*” verilebilir.

Diğer taraftan din ile kültür bizde bütünleşmiştir. Tarihi birçok sanat eserimizde dinin tesiri görülmektedir. Durum böyle olunca dini değerlerimizi sırf onları ilgilendirmez diye göz ardı etmek hem sakıncalı hem de yabancıların arzu etmediği, anlam veremediği bir durum olmaktadır. İlgileri nispetinde açılmasında sakınca yoktur. Mimarimizi, ebru, çini gibi sanatlarımız dini motiflerle bütünleşmiştir. Değişik çekinceler neticesinde de Mevlana, Nasrettin Hoca, İbni Sina gibileri ileri seviye öğrencisinin kitaplarında bile göstermekten çekinenler var. Batı toplumlarında tarihi geçmişlerinin bütün ayrıntılarını bize anlatırken biz onlara anlatmada tereddüt geçiriyoruz. Her iki kutup noktası da bize zarar vermektedir.

“*Bizim kültürümüzü benimseyin, üstünlüğünü kabul edin, hatta en üstün kültür bizim kültürümüz, bütün dünya dilleri bizden türedi, 3 kıtada at koşturmuşuz, bir zamanlar buralar bizimdi.*” gibi avunma sözlerini de lüzumsuz yere sarf etmemeliyiz.

Bunun yanında öğrenci kitlesinin sosyal çevre ve kültürlerine uygun olanlar tercih edilmelidir. İslam ülkelerinden gelen öğrencilere “*Kedi kasaba bakmakla*

kasap olmaz.” yerine “Deve Kâbe’ye gitmekle hacı olmaz.” tercih edilmelidir. Veya “Sakalda fayda olsaydı, keçi şeyh olurdu.”

4.C.5. Deyimlerin ve atasözlerinin içinde geçtiği metinler seçilirken içerikleri özenle hazırlanmalıdır. Konuların içerikleri, ana dili öğrencisi ile yabancı dil olarak Türkçe öğrencisine farklı yöntemlerle ele alınmalıdır. Selimiye Camii konu olarak seçilmişse ana dili Türkçe olanlara bu ibadet mekânının ne anlama geldiği, önemi üzerinde durulabilir. Ama yabancıya aynı konu anlatılırken mimari yapısından, şekil yönünden özellikleri, inşası sırasında nelere dikkat edildiğinden, dünyadaki benzeri yapıtlarla kıyaslanmasından bahsedilmelidir.

4.C.6. Metinlerde geçen konuların seçilmesinde özen gösterilmelidir. Tarihi bilgilere gidildiğinde bugünkü her devletin, her milletin komşularıyla bir takım sıkıntıları olmuştur. Çanakkale konusunu ele alıp da *“düşman askerlini şöyle bozguna uğrattık, gâvurlar, bütün dünya toplanmış bize saldırdılar, korkak İngilizler”* gibi her muhatabı rencide edecek bilgiler olmamalı. Bir zamanlar Yunanlarla yaka paça savaşmışsınız ama şimdi iki halktan birbirini sevenler de çoktur. Diğer bir ifadeyle düşmanlık tohumlarıyla Yunanlılara veya Latin kökenli milletlere Türkçe dersi vermek çok doğru bir yol değildir.

4.C.7. Başka toplulukları rencide edecek anlamdaki atasözlerini ve deyimleri kullanmamak gerekir.

ÖRNEK :

“Çingene’ye beylik vermişler, önce babasını kesmiş.”

“Türkün akli sonradan gelir.”

4.C.8. Anlam itibarıyla muhatap bireyin kabullenemeyeceği ama millet olarak bizde genel kabul gören kavramlar vardır. Bunların anlamını verirken ne bizim toplumumuzun yanlış düşündüğünü, bir hata olduğunu ne de öğrencinin hayat

felsefesine göre açıklama yapılmalıdır. Bu durumun en güzel çıkar yolu “*Türkler bu sözlerle şunu ifade etmek istemiştir.*” şeklinde anlaşılması gereken şekli anlatılmalıdır.

ÖRNEK:

“*Kızını dövmeyen dizini döver.*”

Bu tür atasözleri ve deyimler özellikle batı toplumlarına açıklanırken çok hatalar yapılmaktadır.

“*Biz millet olarak dayak atmayı severiz, anneler her zaman kızlarını döverler, babalar saçlarından tutar sürükler, kızını dövmeyenlerin ahir ömürlerinde pişman olurlar gibi yanlış bir anlayış vardı. Ama günümüzde bu anlayış yok denecek kadar azaldı, artık biz de medeni bir toplumuz.*” gibi açıklamalar hiç de doğru değildir. Maalesef zaman zaman Türkçe öğretmenlerimizin bu şekilde bir tavır sergilediği görülmektedir.

Bu tip durumlarda yapılması gereken şöyledir,

“*Deyimlerde ve atasözlerinde kelimelerin ilk anlamlarıyla düşünülmesi çoğu zaman bizi yanlışlığa düşürür. Oysa Türkler bu atasözünde anne ve babalar çocuklara küçük yaşta iyi bir eğitim, iyi bir terbiye verilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Buna benzer, “Ağaç yaş iken eğilir.” şeklinde de atasözü vardır. Çocukları büyütürken terbiye, ahlak kurallarını öğretmekte geç kalan ailelerin ileriki yıllarda çok zorlandıklarını siz de takdir edersiniz, değil mi?*” şeklinde açıklanmalıdır. Bu şekilde yapılan bir açıklama neticesinde bütün dünya milletlerinde, toplumlarında kabul görmüş bir açıklama yapılmış olur. Esasen tam anlamıyla doğru açıklaması da budur.

4.C.9. Deyimler bütün Türk dünyasında çok az farklarla aynı biçim ve kavramda söylenirken kimi zaman da tam tersi bir anlama karşı gelebilmektedir:

ÖRNEK:

"*Yağlı müşteri*" Türkiye'de çok para harcayan müşteri demek iken, Irak Türklerinde bunun tersi yani alaycı biçimde çok inceleyip bir şey satın almayan müşteriye ifade eder.³²

4.C.10. Peki, öğrencilerimize bildikleri deyimleri kullanmalarını nasıl sağlayabiliriz?

Özellikle ortaöğretim kurumlarındaki ana dil Türkçe öğretmenlerin üzerinde durdukları bir yöntem vardır. Öğrenciler kompozisyon derslerinde çok uzun yazsalar, hatasız yazsalar bile içeriğinde deyim, atasözü olmazsa tam puanı alamazlar. Bunu bilen öğrenciler de tahmin ettikleri bütün konulardan birer ikişer deyim ve atasözü ezberlemeye çalışırlar. Mesela; öğrenciler kompozisyonlar için (orman, ağaç sevgisi, çevre, vatan sevgisi, ahlaki değerler, kitap okuma gibi) belli başlı konuları listelerler. Her birisine ait deyim ve atasözlerini ezberlerler. Bu tür bir yöntemin çok faydası olur. Bu yöntem ana dili eğitiminde uygundur. İleri seviye yabancı dil öğrencisi için de iyidir. Ama dil öğrenimini geliştirme aşamasındaki öğrenciler için zor olacaktır.

Temel seviye ve orta seviye öğrencileri için de; dil seviyelerinin gelişme aşamasında oldukları için öğrenilen kelime gruplarının farklı aktivitelerle, ısrarla kullanılması gerekir. Onların kullanması için de metinlerin içinde boşluk bırakılarak zorlanması lazımdır. Okuma dersinde o kısım tekrar edilebilir, oyun ve yarışmalar düzenlenebilir.

---

³² İhsan S. Vasfı, "Irak Türklerinde Deyimler ve Atasözleri", *Kerkük Vakfı*, İstanbul 2001

4.C.11. Deyim ve atasözünü ayırt edememe

Halk Edebiyatında deyim ve atasözünün tanımları yapılmıştır. Her ikisini de ayırt etmek için kıstaslar belirlenmiştir. Yine de kullanımı yaygın olan bazı kalıp sözler var ki her iki başlığın da altına girebilir. Türkçeyi sonradan öğrenen yabancı birisi de, deyim mi, atasözü mü yerine; ne anlama geldiği, nerelerde, hangi durumlarda kullanıldığını bilmesi yeterlidir. Özellikle sınavlarda “Aşağıdakilerden hangisi deyimdir?” şeklinde sorup da dört tane deyim verip bir tane deyimi bulmasını istemek gereksizdir, yersizdir.

Bu durumla ilgili Türkiye’de farklı kaynaklarda farklı sonuçlar çıkabiliyor. “Sabreden derviş, muradına ermiş.” Bazı kaynaklarda hem atasözü hem de deyim olarak yazmaktadırlar.

4.C.12. Kelimelerin anlamını sözlükten bulma

Öğrencilere “Aşağıdaki deyimlerde geçen kelimelerin anlamını sözlükten bularak cümle içinde kullanın.” demek, eğitim süreci adına zararlı bir adım olacaktır. Deyimler sözlüğünden de deyim anlamını öğrense bile yine de kavranmadan, gerekli açıklamalar yapılmadan cümle kurmaları beklenmemelidir.

4.C.13. Bilmedikleri mekânlar geçmemelidir. Yurt dışında yaşayan ve Türkiye’ye gelme imkânı bulamayan insanlara bilmedikleri yer isimlerinin geçtiği deyimler öğretmen sıralamasında sonlara yerleştirilmelidir.

ÖRNEK:

“Sultanahmette dilenip Ayasofyada sadaka vermek.”

4.D. KALIPLAŞMIŞ BAŞKA SÖZLER

4.D.1. ARGO:

Yaygın bir düşünce vardır; “*Yabancı bir dilde önce küfürler öğrenilir.*” diye. Biz küfür öğretmeyeceğiz ama sokak argosunu da öğretmeliyiz. Zira günlük iletişimde sıklıkla kullanılan bu ifadeler verilmediğinde biraz “Türkçe biliyorum.” diye düşünenler konuşma esnasında sıkıntılar yaşamaktadırlar. Nüktelere, şakalara dâhil olamamaktadırlar.

Burada bazı öğrenciler dengeyi koruyamayabilirler, o yüzden seçici olmalıyız. Büyüklerin yanında da ağızdan kaçırabilirler. Çok fazla sıkıntı çıkarmayacak ifadeler öğretilmelidir. “*Kafam bozuk hocam*”, “*İşler ters gidiyor hocam*” diyebilmelidir. Hapı yutmak, ayvayı yemek, kazık yemek, çek arabanı, ikile gibi argo kalıp cümleler de verilebilir.

Deyim ile argo arasındaki ilişkiye de değinmek istiyorum. Argo, geniş anlamıyla bir meslek topluluğu arasında kullanılan özel sözdür. Biz daha çok, külhanbeylerinin özel anlamda kullandıkları kaba sözlere ya da başkaları anlamasın diye aralarında kararlaştırdıkları anlamla kullandıkları sözlere argo diyoruz. Bu duruma göre argo sözcüklerine sadece argo demek yeter. Deyim niteliğindeki argo sözcük öbeklerine ise argo deyim adını vermek yerinde olur. Torpil, piston, moruk, (sınıfta) çakmak, taahhütlü (tabanca), röntgenci (kötü niyetle bir yeri gözetleyen)... argodur. Dalga geçmek, akli başka yerde olmak, maytaba almak (alay etmek), posta kurmak (gözdağı vermek), cızlamı çekmek (kaçmak), boş vermek (aldırış etmemek),

dayısı dümende olmak (iş başında kendisine arka olan kimsesi bulunmak), yağ çekmek (birine dalkavukluk etmek)... gibi sözcük öbekleri argo deyimdir.³³

4.D.2. DUALAR, BİLMECELER, TEKERLEMELER

Atasözleri, deyimler, argolardan başka kalıplaşmış sözlerimiz de vardır: Dualar, beddualar (ilençler), sövgüler, bilmeceler, tekerlemeler... gibi.

Bunların en önemli özelliği, konularının sınırlı bulunması, yani her türün belli bir konuya özgü anlatım aracı olmasıdır. Bilmecelerle, tekerlemelerde atasözlerinin ve deyimlerin öteki ayırıcı nitelikleri yoktur. Böylece bunlar, atasözleriyle deyimlerden kolayca ayırt edilebilirler. Ancak duaların ve bedduaların bir bölümü ya atasözlerine ya da deyimlere yaklaşır.

Seviyelerine uygun bir şekilde sık kullanılanlardan başlayarak verilmelidir. Bu konunun ayrıntılarını da çalışmamızın ileriki bölümlerinde seviyelere uygun listelerde görülecektir.

4.D.3. KUTLAMALAR

Bayram, doğum günü, hastalık, ölüm gibi durumlarda kullanılan kalıplaşmış ifadeler de deyim ve atasözleri gibi öğretilmelidir. Kelime kelime değil bir bütün olarak verilmelidir. İleriki aşamalarda kelimelere bölünebilir, kelimelerde değişiklikler, farklılıklar vurgulanabilir ama temel seviyede bütün olarak ele alınmalıdır.

Bütün olarak ele alınsa da cümle içinde kullanılanlar ihtiyaca göre cümle içinde kullanılabilecek şekilde verilmelidir. Yoksa master olarak verilmesi öğrencinin işine yaramayacaktır.

---

³³ Ömer Asım Aksoy, “Deyimlere ve atasözleri sözlüğü”, *İnkılâp Kitabevi*, İstanbul, 1995

Bu cümleler zamanı geldiğinde büyükçe afiş olarak sınıfların panolarına, duvarlarına, giriş yerlerine büyük afişlerle yazılması, zihinlerde daha da kalıcı olacaktır.

Sınıf içi aktiviteleri olarak da; dikte çalışmalarında, okuma metinlerinde, sınavlarda sorulması gerekir. Aynı ifadeler birçok yerde karşlarına çıkarsa zihinlerde kalıcı olacaktır.

Öncelikli verilmesi gereken ifadeler şunlardır.³⁴

1. Yeni yılınız kutlu olsun!
2. Güle güle kullanın!
3. Afiyet olsun!
4. Geçmiş olsun!
5. Başınız sağ olsun!
6. Gözünüz aydın!
7. Bayramınız kutlu olsun!
8. Mutlu yıllar!
9. Tebrik ederim!
10. İyi yolculuklar!

---

³⁴ Tuncay Öztürk, “Adım Adım Türkçe -3”, *Dilset Yayınları*, İstanbul, 2004

5. DEYİMLERİN VE ATASÖZLERİNİN DİL ÖĞRETİMİ SEVİYELERİNE UYGUN PLANLANMASI

Dil öğretimi yapan bütün öğretmenler, günlük hayatta sıklıkla kullanılan, acil gereksinimlerini giderebilecek konuları temel seviyede verdikleri için deyimler ve atasözleri de soyut kavramlar olduğu için temel seviyede pek ihtiyaç hissedilmez. Ama bazı söylenmesi ve anlaması kolay kavramlarda çok sınırlı sayıda öğretilebilir. Asıl verilmesi gereken seviye orta seviyedir.

Türkçe öğrenmeye yeni başlayan bireye daha ilk haftalarında öncelikli öğrettiklerimiz vardır. Anlaşmayı sağlamak için “*Evet/hayır, doğru/yanlış, biliyorum, anladım, gel/git/otur*” gibi temel kavramları ilk önce öğrettiğimiz gibi öğretmen arkadaşımız da hitap ettiği kitlenin dilinde bilmesi gerekenler vardır. Yerel dilde “deyim, atasözü” ne demektir, bunların da bilinmesi gerekir. Daha ilk seviyelerde “deyim” kavramının anlamını öğretmek için yarım saat kıvranmaya gerek yoktur.

Vücudumuz ve hastalıklar konusunda “hasta olmak” ve ek fiil olarak da “hastayım” öğretilir. Daha sonra da ilgili olan öğrencilere ek olarak “başı dönmek” “başım dönüyor.” şeklinde verilebilir. “dönmek” fiilinin başın çevrilmesi olarak olmadığı deyim olduğu vurgulanması gerekir. Bu şekilde temel seviyede de deyim verilebilir.

Fakat deyimler ve atasözlerin kesinlikle bir tecrübe işi olduğu, planlama, programlamaya bağlı olduğu bilinmelidir. “*Benim yerel dilim iyi, ben öğrencilerime her seviyede deyimleri veriyorum. Her türlü deyimi izah edebiliyorum.*” diyerek plansız bir şekilde rastgele verilmesi doğru değildir. Öğrencilerin dilin mantığını kavraması da, eğitimde başarının yakalanması da gecikecektir.

Konunun önemini bir örnekle vurgulamak istiyorum. Bir öğretmenin öğrencisine sınavda “Bisiklet nedir?” şeklinde bir soru yönelttiğini düşünelim. Cevap olarak da; iki tekerleklidir, dumanı vardır, rayların üzerinde gider ... gibi seçenekleri olduğunu düşünelim. Bu devirde bisikletin ne olduğunu bilmeyen yoktur. İlkel bir kabileden dil öğretimi yapsa ve öğrenciler de bisikleti yeni yeni görüyor olsa neyse. Bu durum öğretmen arkadaşın Türkçesinin zayıf olduğunu göstermez. Ama nasıl takdim edeceğini bilmediğini gösterir.

Deyimlerin öğretilmesinde ve sorulmasında da “Lüzumsuzdur.” veya “Aklının bir kenarında bulunsun yeter.” şeklinde düşünülmesi doğru değildir. Öğrenilen her deyim, ihtiyaç gidermesi gerekir, her fırsatta da kullanılması için teşvik edilmelidir.

Yeni dil öğrenen bireyin beyni boş bir kâğıt parçası gibidir. Zihni kirletmeden, net, temiz bir şekilde dil öğretilmelidir. Beyin lüzumsuz, sık kullanılmayan, kalıp ve kavramlarla meşgul edilmemelidir.

Bu liste ile ilgili elbette çok farklı değerlendirmeler yapılabilir.

Kimisine göre basında en sık kullanılanların listesi yapılmalı.

Kimisine göre sözlü medya organlarını takip etmeli, en çok kullanılanlar seçilmeli

Bazılarına göre de günlük konuşmalar kayda alınıp, içindeki kalıplaşmış ifadeler sıralanmalı, ona göre sıklık sıralaması çıkarılmalıdır.

Kimisine göre de İngilizcedeki sıra takip edilmeli. İngilizce için verilen sıralama, Türkçedeki günlük hayatta sık kullanılanlarla aynıdır. Dil öğretim yöntemleri her dilde aynıdır, değişmez, düşüncesiyle bu yolu uygun görmekte dirler.

Bu görüşlerin hepsinin uygulanmasında da başarılı olunabilir. Ama daha verimli ve kısa sürede başarılı olmak için titizlikle ayıklama yapılmalıdır. Hepsinden önemlisi öğrencilerin mutlaka kullanacakları kalıp sözler dikkate alınmalıdır. Kullanmayacağı, nadiren ihtiyaç hissedilenlere öncelik verilmemelidir.

5.1. ÜNİTELERE GÖRE SIRALINIŞI:

Öğretilecek deyimlerin birkaç türlü sıralaması yapılabilir.

Ünitelere göre gruplama: Özellikle temel seviyede işlenen konulara göre, o konuların içeriğinin gerektirdiği deyimler ve atasözleri seçilir. Temel seviyede genel itibariyle işlenen konular bellidir. Tanışma, selamlaşma, okul, ev, yiyecekler, kıyafetler, zaman kavramları gibi ünite başlıkları vardır. Bu ünitelerin içine yerleştirilecek deyim ve atasözleri de günlük hayatta sıklıkla kullanılanlar olmalıdır.

ÖRNEK:

Yiyecekler ünitesi işlenirken “Karnı zil çalmak”,

Bayramlar, eğlenceler ünitesinde ise “canı sıkılmak” deyimleri verilebilir. Bu örnekte görüldüğü şekilde olumlu anlamlılar verilebileceği gibi olumsuz olanlar da verilebilir.

Dil bilgisine göre gruplama: Dil bilgisi konularına uygun deyimler ve atasözleri belirlenir. Deyimde geçen kelimelerin eklerine göre hangi dil bilgisi işlenirse o gruba yerleştirilir. Deyimler ve atasözleri genel itibariyle konuşmalarda kullanıldığı için de bu alanda sıralamaya pek ihtiyaç yoktur.

ÖRNEK:

“*Damlaya damlaya göl olur.*” atasözü dil bilgisi konularında ikilemeler öğretilirken verilir. Fakat atasözlerinin ve deyimlerin dil bilgisi konularının içine konması taraftarı değilim. Bunlar bütün olarak anlam ifade ettiği için öğrencilere kelime kelime izah etmek veya bu kelimeye “damlaya”, damla-y-a şeklinde eklerini anlatmak doğru değildir. Bütün olarak verilmelidir.

“*İnsanlar iktisat etmenin, tasarruflu olmanın öneminden bahsetmek istediklerinde, kuruş kuruş, küçük birikimlerin zamanla çoğalacağını, küçük parçaların/işlerin küçümsenemeyeceğini bu atasözü ile belirtirler.*” demek gerekir.

Kelime sayısına göre gruplama: Dil öğretiminde seviyeler vardır. Bu seviyeler kimilerine öncelikli öğretilmesi gereken seviyeye göre öğrencilerin seviyesini belirler. Örneğin 500 kelime kadar bilen insanların temel2 seviyesine geçmesine izin verirler. Temel1 seviyesinde öğretilmesi gereken kelimelerde olduğu gibi deyimlerde de seçici olunmalıdır. Öyleyse temel1 seviyesinde ders işlerken öğrenciye deyim verilmek isteniyorsa deyimdeki kelimelerin de o listenin içinde geçmesi gerekir.

ÖRNEK:

Ön, arka, altında, üstünde kelimeleri ilk 500 kelimenin içinde vardır. Bu seviyede öğretilebilecek deyimler arasına “arkadan vurmak” deyimini kullanabiliriz. Öğretme yöntemine gelince de yukarıda belirttiğimiz tekniklerden bir veya bir kaç uygulanabilir. (Örnek için Ek_1’e bakınız.)

Bu konuda bazı ünitelerle ilgili örnekler verelim.

1. AİLE ÜNİTESİ

- a. Çocuk evin meyvesidir. (atasözü)

2. YİYECEKLER ÜNİTESİ

- a. Karnı zil çalmak.
- b. Ağzının suyu akmak.
- c. Canı çekmek.
- d. Yarım elma, gönül alma.
- e. Yediği önünde yemediği arkasında.

3. ALIŞVERİŞ ÜNİTESİ

- a. Kazık yemek, kazıklanmak.
- b. Zenginin parası, fakirin çenesini yorar.

6. SONUÇ

Yabancılara Türkçe Öğretimi gün geçtikçe gelişmekte, Türkçe öğrenenlerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Önümüzdeki yıllarda bu hızın daha da artacağını hesaplayarak dil öğretim yöntem ve tekniklerin üzerinde daha fazla çalışma yapılmalıdır.

Dil öğrenimi kadar öğretimi de önemsenmelidir. Yöntem ve teknik olmadan yapılan öğretim, öğrenim sürecinin uzamasını, dolayısıyla öğrenenin iştiağını zayıflatacağından sonuçsuz kalmasına neden olmaktadır.

Deyimlerin ve atasözlerin öğretimi de bilinçli ve planlı olursa başarı grafiğinin dikey yükselmesini sağlayacaktır.

Zor ve meşakkatli diyerek deyimlerin öğretilmemesi dil becerilerinin eksik ve güdük kalmasına neden olur.

Öğrencileri tarafından deyimleri kullanan öğretmen başarılıdır. Bunun bilincinde olan öğretmenler derslerinde gerektiği kadar deyim öğretmektedir.

Bu çalışmanın geliştirilmesi için aşağıdaki hususlara dikkat çekmek istiyorum.

Sürenin yetersizliğinden bu çalışmada daha fazla örnekler sunamadık. Ama bu alanın gönüllüleri tarafından deyimleri içeren metinlerin çoğaltılması, çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Resimlerle hazırlanan afişlerin de sayısı ve çeşitliliği artırılmalıdır.

Değişik ortamlarda ses kayıtları alınarak sık kullanılan deyim sıklığı sözlüğü hazırlanmalıdır. Bu araştırmanın neticesinde de öncelikli öğretilmesi gereken deyimlerin listesi, öğretmenlere ve yayınevlerine teklif olarak verilmelidir.

Üniversitelerin bünyesinde açılan lisans, yüksek lisans ve doktora çalışmalarında deyim ve atasözlerinin öğretimi ile ilgili dersler açılmalı, öğretmen adaylarının bu alanda bilgi eksiklikleri giderilmelidir.

Ders kitaplarını yayımlayan kuruluşlar ve yazarları deyimlerin listesini kitapların arkasında vermelidir. Ünitelerde geçen deyimler ve atasözleri, ünite sonlarındaki sınavlarda yer almalı mümkünse sadece deyimleri ve atasözlerini kapsayan sınavlar hazırlanmalıdır. Kitapların yanında resimlendirilmiş deyimler, duvar afişleri de öğretmenlerimize yardımcı kaynak olarak verilmelidir.

Kelime öğretimi için hazırlanan kelime kartları, cümle kartları, duvar afişleri gibi kaynakların benzeri deyimler ve atasözleri için de hazırlanmalıdır. Renkli resimli ve karikatürle hazırlanmış çalışmalar dikkat çekici, ilgi çekici olduğundan öğretimdeki başarıyı artıracaktır.

Televizyonlardaki filmlerde, radyolarda radyo tiyatrosunda geçen deyimlerin bulunduğu kısımlar kesilerek arşivler oluşturulması, bu arşivlerin de öğretmenlerle paylaşılması verimi artıracaktır.

Yabancı dil öğretiminde kelime sıklığı sözlüklerinde temel seviyede öncelikli verilmesi gereken kelimeler olduğu gibi öncelikli verilmesi gereken deyimler listesi de olmalıdır. Her deyimi yeni öğrenilen kelime gibi değerlendirerek deyimi kavratma aktiviteleri geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- AK, Behiç, “Kim Kime Dum Duma”, *Cumhuriyet Gazetesi*
- AKKÖK, Elif Arıca, “Deyimlerin Anlambilimsel ve Bilişsel Özelliklerine Göre Tahmin Edilebilirliği : Yabancı Dilde Bir Uygulama”, *Dil Dergisi*, 137, 2007
- AKSAN, Doğan, “Her Yönüyle Dil”, *TDK Yayınları*, nu: 439, Ankara 1995
- AKSAN, Doğan, “Türkçenin Gücü”, *Bilgi Yayınevi*, İstanbul, 1993
- AKSOY, Ömer Asım, “Atasözleri Sözlüğü I”, *TDK Yayınları*, Ankara 1978, s.38
- AKSOY, Ömer Asım, “Deyimlere ve atasözleri sözlüğü”, *İnkılâp Kitabevi*, İstanbul, 1995
- ALTUN, Mustafa, “Türk Atasözleri Üzerine Sentaktik Bir İnceleme”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 21, s.79-91, 2004
- ARSLAN, Mustafa, “Temel Türkçe Kelime ve Kelime Gruplarını Öğrenme Kılavuzu”, *Multilingual*, İstanbul, 2006, s.19
- BAYRAKTAR, Nesrin, F. Ö. YAŞAR, “İlköğretim 1. Kademe 5. Sınıfta Deyim Öğretimine İlişkin Uygulamalar ve Deyim Öğretimine Yeni Bir Yaklaşım”, *A. Ü. Dil Dergisi*, 127
- BELENLİ, Mahmut, “Bazı Tabirlerimizin Tarihi ve Hikâyesi”, *Ercan Matbaası*, İstanbul, 3. Baskı, 1964
- BOSTANCI, Gülcan Çolak, “Türkçedeki Temel Kelimelerin Çağrışımlarında Altkültürün İzleri”, *Millî Folklor*, Sayı 81, 2009
- ÇOBANOĞLU, Özkul, “Türk Dünyası Orta Atasözleri Sözlüğü”, *AKM Başkanlığı Yayınları*, 2004, s.3
- DİNÇER, Fatma, “Kâzım Nami Duru Hayatı, Eserleri Ve Türkçe Öğretimine Katkıları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007, 205322
- EMİR, Sabahat, “Atasözleri ve Vecizelerin Açıklamaları”, *Yenilik Basımevi*, İstanbul, 1969
- HADOT, Pierre (Çev. Murat Erşen) “Wittgenstein ve Dilin Sınırları”, *Doğu Batı Yayınları*, 2009

- HAZNEDAR, Belma, “Yabancı Dil Eğitimine Başlama Yaşı”, Özel Okullar Derneği, *Özyurt Matbaacılık*, 2003, İstanbul, s.119
<http://www.baktabulum.com/>
- İNCE, Halide Gamze, “Türkçede Kelime Öğretimi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2006, Bolu
- İNCE, Özdemir, “Atasözleri, Deyimler ve Sözcükler”, *Hürriyet*, 25 Şubat 2007
- KAPLAN, Mehmet, “Türk Milletinin Kültürel Değerleri”, *MEB Yayınları*, Ankara, 2001
- KARA, Mehmet , Ahmet Karadoğan, “Türkmen Türkçesi-Türkiye Türkçesi Deyimler Sözlüğü”, *Çağlar Yayınları*, Ankara 2004
- KARATAY, Halit, “Kelime Öğretimi”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2007, 27. 144-147
- KAZICI, Emre, “İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Derslerinde Deyim Ve Atasözlerinin Öğretiminde Dramatizasyon Yönteminin Etkililik Düzeyi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya 2008
- KÖKSAL, Aydın, “Dil ile Ekin”, *Toroslu Kitaplığı*, İstanbul, 2003
- KÖSOĞLU, Nevzat, “Türk Kimliği ve Türk Dünyası”, *Ötüken Neşriyat*, İstanbul, 1996
- ONG Walter J., (Çev. Sema Postacıoğlu Banon), “Sözlü ve Yazılı Kültür”, *Metis Yayınları*, İstanbul, 2003, s.14
- ÖNDER, Hüseyin, “Türkçemiz, ses bayrağımız”, *Birlik Dergisi*, 178
- ÖZCAN, Hüseyin, “Türk Halk Edebiyatından Seçmeler”, *Zambak Yayınları*, İzmir, 2005, s.13
- ÖZTÜRK, Tuncay, “Adım Adım Türkçe -3”, *Dilset Yayınları*, İstanbul, 2004
- PARS, Vedide Baha ve Diğerleri, “Eğitim Psikolojisi”, *MEB. Yayınları*, İstanbul, 1970, s. 60;
- TURAL, Sadık K., “Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler”, *Ecdat Yayınları*, Ankara, 1992
- VASFI, İhsan S., “Irak Türklerinde Deyimler ve Atasözleri”, *Kerkük Vakfı*, İstanbul 2001
- YALÇIN, Alemdar, “Türkçe Öğretim Yöntemleri”, *Akçağ Yayınları*, Ankara, 2002
- YURTBAŞI, Metin, “A Dictionary Of Turkish Proverbs”, *Özkan Matbaacılık*, 1993

DEYİMLER

1. Ağzı bozuk
2. Ağzı var dili yok
3. Ağzının suyu akmak
4. Arkadan vurmak
5. Ateşle oynamak
6. Balık kavağa çıktığı zaman
7. Boşa gitmek
8. Burnu büyümek
9. Canı sıkılmak
10. Dalga geçmek
11. Gece kuşu
12. Gözüne girmek/ Gözden düşmek
13. Kalp kırmak
14. Karnı zil çalmak
15. Ödü patlamak
16. Sinek avlamak
17. Söz vermek
18. Yeşil ışık yakmak

ATASÖZLERİ

19. Bugünkü işi yarına bırakma!
20. Bir taşla iki kuş
21. Damlaya damlaya göl olur.
22. Ağacı kurt, insanı dert yer.
23. Deliye her gün bayram.

DEYİMLER

24. (Sevinçten) Ağzı kulaklarına varmak.
25. Acele giden ecele gider.
26. Aç ayı oynamaz.
27. Aç köpek fırın deler.
28. Adı çıkmak.
29. Ağaç yaşken eğilir.
30. Ağlarsa anam ağlar, kalanı yalanı ağlar
31. Ağzından bal damlamak.
32. Ağzından bal damlamak. Doğru sözlü, tatlı dilli olmak, güzel konuşmak, kendini dinlettirmek.
33. Akıl yanılır, kalem yanılmaz.
34. Aklına geleni yapmak.
35. Altını çizmek.
36. Armut piş, ağzıma düş.
37. Ayağını kaydırmak.
38. Bardağı taşırarak
39. Baş kaldırmak,
40. Başının etini yemek
41. Bir taşla iki kuş
42. Buz gibi soğumak
43. Deliksiz uyumak, deliksiz uyku
44. Gönül almak
45. Göz atmak
46. Gözü sulu: Her şeye ağlayan.
47. Gözünden uyku akmak: Çok uykulu olmak.
48. Güvendiği dağlara kar yağmak : Güveni sarsılmak

49. Haddini bilmek
50. Hem suçlu hem güçlü
51. Hoşuna gitmek
52. İki gözü iki çeşme
53. İpucu vermek
54. İş işten geçmek
55. İş düşmek
56. İştah kesilmek (yiyecekler)
57. Kabak tadı vermek
58. Kafadan atmak
59. Kafası şişmek
60. Kafayı üşütmek / Kafayı yemek
61. Kalbini kırmak
62. Kazık yemek
63. Kemer sıkmak
64. Kesenin ağzını açmak
65. Kulak kabartmak
66. Kulağı delik: Her şeyi çabucak haber alan.
67. Leb demeden leblebiyi anlamak : Anlayışlı, zeki olma
68. Maymun iştahlı
69. Numara yapmak
70. Ok yaydan çıktı.
71. Ödü patlamak
72. Öküzün trene baktığı gibi bakmak
73. Önce can sonra canan
74. Pabucu dama atılmak
75. Paranın üstü
76. Pireyi deve yapmak
77. Rekor kırmak (spor)
78. Sağır sultan duymak
79. Sinek avlamak
80. Söz vermek

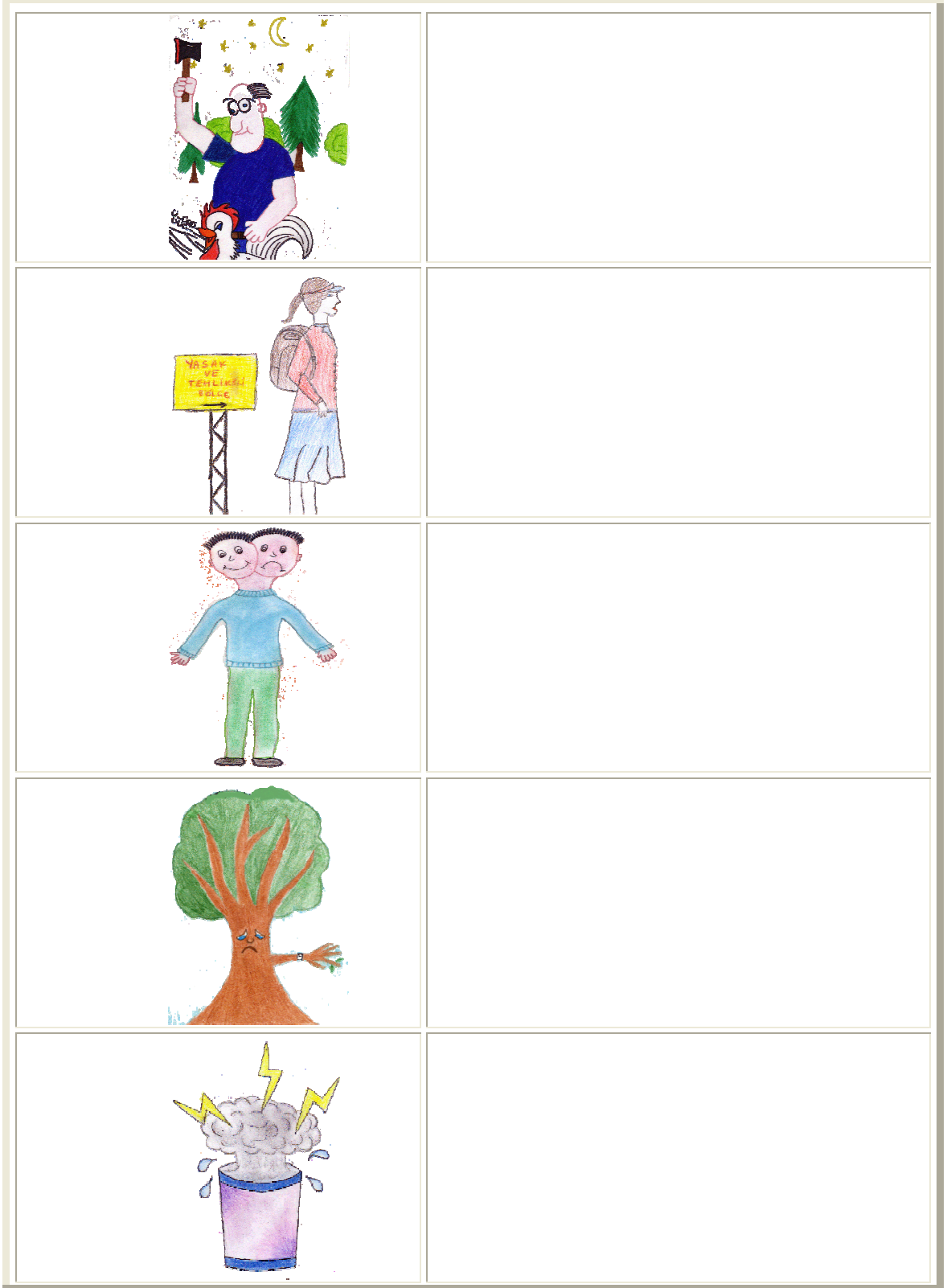
81. Surat asmak
82. Tabanları yağlamak
83. Turp gibi olmak
84. Vakit geçirmek
85. Yağmur yağdı, yarıklar kapandı.
86. Yan gelip yatmak
87. Yıldızı parlamak
88. Yüksekten uçmak
89. Yüz vermek: Şımartmak. Yaptıklarını hoş görmek.
90. Yüzü gülmek
91. Yüzü sirke satmak: Surat asmak, memnun olmamak.

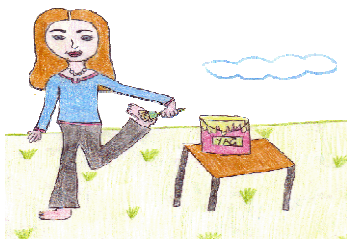
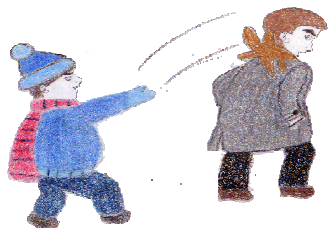
ATASÖZLERİ

92. Acele işe şeytan karışır
93. Ağzından çıkanı kulakları duymamak
94. Akıl yaşta değil, baştadır.
95. Akılsız başın cezasını ayaklar çeker.
96. Ateş düştüğü yeri yakar.
97. Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.
98. Ateşe atmak
99. Attan düşen ölmez, eşekten düşen ölür.
100. Balık baştan kokar
101. Bedava sirke baldan tatlıdır.
102. Bıçak yarası geç~~er~~, dil yarası geç~~mez~~
103. Bir deli kuyuya taş atmış, kırk akıllı çıkaramamış.
104. Burnu büyük: Kendini beğenip büyük görmek.
105. Çivi çıkar ama izi kalır.
106. Çocuk evin meyvesidir
107. Çok konuşan çok yanılır.
108. Damlaya damlaya göl olur.

109. Eşeye altın semer vurulursa, eşek yine eşektir.
110. Evdeki hesap çarşıya uymaz
111. Gelen gideni aratır.
112. Gezen kurt aç kalmaz.
113. Gökyüzünde düğün var deseler, kadınlar merdiven kurmaya kalkar.
114. Göz görür, gönül ister.
115. Gözleri yaşarmak: Duygulanmak, sevinçten dolayı ağlar gibi olmak.
116. Gülme komşuna, gelir başına.
117. Gülü seven dikenine katlanır.
118. Gülün kadrini bülbül bilir.(değerini)
119. Güneş girmeyen eve doktor girer
120. Hatasız kul olmaz.
121. İt iti ısırılmaz.
122. Kel ilaç bulsa kendi başına sürer.
123. Kel ölür sırma saçlı olur, kör ölür badem gözlü olur.
124. Kendi düşen ağlamaz.
125. Kirpi yavrusunu “**pamuğum**” diye severmiş.
126. Malını iyi sakla komşunu hırsız etme.
127. Rüzgâr eken fırtına biçer.
128. Söz gümüşse, sükût altındır.
129. Söz uçar, yazı kalır.
130. Su akarken testiye doldurmalı.
131. Su damlaya damlaya taşı deler.
132. Terziye dinlen demişler, o da ayağa kalkmış.
133. Tok açın halinden bilmez.
134. Üzüm üzüme baka baka kararır.

EK - 4

Aşağıdaki ifadeleri kullanarak kısa bir olay anlatınız.

1. Bayılmak

.....
.....
.....
.....
.....

2. Aklına tükürmek (düşünceyi beğenmemek)

.....
.....
.....
.....
.....

3. Anasının gözü (çok kurnaz, çok açığız)

.....
.....
.....
.....
.....

4. Armut (fazla aptal, budala)

.....
.....
.....
.....
.....

5. Aval aval bakmak (aptal bir biçimde, aptal aptal)

.....
.....
.....
.....
.....

6. Ayvayı yemek (kötü, zor duruma düşmek)

.....
.....
.....
.....
.....

7. Bayramlık ağzını açmak (kaba konuşmak, küfretmek)

.....
.....
.....
.....
.....

8. Beleş (karşılıksız, emeksiz, parasız elde edilen)

.....
.....
.....
.....
.....

9. Caka satmak (gösteriş yapmak, çalım satmak)

.....
.....
.....
.....
.....

10. Cebellezi yapmak

.....
.....
.....
.....
.....

Aşağıdaki cümlelerde deyimlerin altını çizip uygun kelimeyle eşleştiriniz.

Korkusuz   Korkmak   Kucaklamak   Selamlamak
İyi haber vermek   Sırrı söylemek

- a. Bu sözlerinle yüreğime su serptin. .... *İyi haber vermek*.....
 b. O, gözünü budaktan sakınmazdı. ....
 c. Onu görünce dizlerinin bağı çözüldü. ....
 d. Nihayet baklayı ağzından çıkardı. ....
 e. Arkadaşına el ediyordu. ....
 f. Her anne çocuğunu bağrına basar. ....

Aşağıdaki deyimlerden hangisinin karşılığı yanlış verilmiştir?

- a. *Yüzü sirke satmak* : *Üzülme*
 b. *Yüz göz olmak* : *Aşırı samimi olmak*
 c. *Yüz ekşitmek* : *Surat asmak*
 d. *Yüz ağartmak* : *Başarı sağlayıp beğenilmek*

Aşağıdaki atasözlerinden hangisi anlamca diğerlerinden farklıdır?

- a. Doğru gidenin başı duvara çarpmaz.
 b. Doğru yol usandırır ama selâmettir.
 c. Doğru sarsılır ama yıkılmaz.
 d. *Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar.*

Aşağıdaki atasözlerinin boş yerlerine sırasıyla hangi seçenekteki kelimeler getirilir?

Yazın çalan, ... oynar.
 Erken yatan, ... kalkar.
 Sütten ağzı yanan yoğurdu, ... yer.
 Davulun sesi uzaktan ..... gelir.

- a. hoş – erken – üfleyerek – kışın
 b. kışın – üfleyerek – hoş – erken
 c. *kışın – erken – üfleyerek – hoş*
 d. üfleyerek – hoş – erken – kışın

18. Aşağıdakilerden hangisi çok korkmak, heyecanlanmak anlamına gelir?

- a. akli çıkmak**
- b. akli dağılmak**
- c. akli durmak**
- d. akla gelmek**

20. “Ayağını yorganına göre uzat.” atasözünün anlamını en iyi açıklayan seçenek aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Yorgan küçük olmamalıdır.**
- b. Kişi gelirine göre harcama yapmalıdır.**
- c. Büyük yorgan iyi değildir.**
- d. Ayağı yorgandan dışarı çıkma.**

TEMEL SEVİYE İÇİN

1. Bugün **canım baklava yemek istiyor.** – Canı istemek
2. Hasta olduğu için **renği solmuş.** – Rengi solmak
3. Tom ve Jerry **hoşuma gidiyor.** – Hoşa gitmek
4. Hasta ninesine iki yıldır **bakıyor.** - Birisine bakmak

ORTA SEVİYE İÇİN

1. Çocukları yoktu, bir kızını **evlat edindi.**
2. Eve gidelim **havanın gözü yaşlı.** Yağmur yağabilir.
3. Öğretmenliğin **püf noktası** öğrenciyi sevmektir.
4. ‘Shrek’ filmi çocukların **dilinden düşmüyor.**
5. Topkapı Sarayı’ nı gezerken **ağzım açık kaldı.**
6. Yaşlı adamın **kimi kimsesi olmadığı** için, tek başına va çaresizlik içinde yaşıyordu.
7. 17 Ağustos depreminde birçok ailenin **ocağı yıkıldı.**
8. Ahmet hem çok kabiliyetli hem de çok çalışkandır. Ekmeğini **taştan çıkarır.**
9. Bu adam kuş beyinli, hiçbir şey anlamıyor.
10. Evde işsiz güçsüz oturmaktan **canım sıkıldı.** Arkadaşlarla sinemaya gitmeye karar verdik.
11. Kemal ağırbaşlı bir çocuktur.
12. Kızın yaşı otuzu geçti ama bir türlü evlenemiyor böyle giderse **evde kalacak.**
13. Mercedes’i alınca burnu büyüdü.
14. Orhanın hiçbir derdi yok. **Yediği önünde yemediği arkasında.**
15. Tekrar yapacak mısın, ders almadın mı?

AVUCUNU YALA : (*'Beklediğin olmadı; umduğunu bulamadın' anlamında kullanılan bir deyim.*)

Bu deyim, kışın karlı ve soğuk havalarda inine kapanarak, tabanlarının altını yalamak suretiyle karın doyurmaya uğraşan ayıların hareketinden alınmadır. Çünkü ayılar kışın arasa da yiyecek bulamaz hareket edecek olsa da, boşuna enerji tüketmiş olur. Bunu iyi bilen ayılar kış uykusuna yatar. Ayağını yalamakla yetinir yazın gelmesini bekler. Başka yapacak bir şeyi yoktur.

İPE UN SERMEK : (*İstenilen işi yapmamak için çeşitli bahaneler uydurmak, güç koşullar öne sürmek, güçlük çıkarmak anlamında bir deyim.*)

Nasrettin Hoca'nın, aldığı bir türlü geri vermeyen ya da kırık dökük, delik, kopuk, sakat olarak geri getiren bir komşusu Hoca'dan bir gün urgan ister. Hoca da "Bizim hanım biraz evvel urganın üzerine un serdi, veremeyiz." der. Komşusu güler; "Aman hocam, hiç urgan üstüne un durur mu, ipe un serilir mi?" diye sorunca, Hoca cevabı yapıştırır. "Neden serilmesin. Vermeye gönlüm olmayınca, ipe un da serilir elbet."

FOYASI MEYDANA ÇIKTI: (*Aslı astarı araştırıldı, hilesi meydana çıktı anlamında bir deyim.*)

Kuyumcular süs eşyalarında kullandıkları elmasların arkasına, 'foya' denilen bir madde sürer, ayna gibi, ışığı yansıtarak, daha çok parlamasını sağlarlar. Zamanla bu foya dökülür, taş da eski parlaklığını yitirir. Buna foyası çıkmış derler. Bunun gibi, hilekâr kişilerin yalanları ortaya çıkınca, aynı deyim kullanılır.

ATEŞ ALMAĞA MI GELDİN? : (*Ziyaretini çok kısa tutan, gelir gelmez gitmeye kalkan kişiye söylenen, 'çok çabuk gidiyorsun' anlamında bir deyim.*)

Eskiden kibrit yokmuş. Ateş sönünce, ateş küreği ile komşuya gidilir, bir parça ateş alınır. Ateş almak için komşuya geçen kadınlar, kürekteki ateş sönmesin diye oturup çene çalamazlar ve acele ederlermiş. Kapıdan içeri girmeyerek, kısa bir konuşmadan sonra gitmek isteyen ziyaretçilere: "Ateş almaya mı geldin?" denmesi de işte bu devirlerden kalmadır.

ADAM OL, BABAN GİBİ EŞEK OLMA

Tarihçi ve öğretmen Abdurrahman Şeref Bey, Galatasaray’da ders okuturken Abdülhamit’in cahil bir paşasının oğluna kızar. Talebelerin içerisinde çocuğa;

- Adam ol baban gibi, eşek olma der.

Çocuk, hocasının sözünü babasına ulaştırır. Paşa küplere biner. Hocanın haddini bildirmek üzere, üniformalı ve kılıçlı olarak ertesi günü Galatasaray’a gelir. Abdurrahman Şeref Bey, Müdür odasına çağırılır, Paşa, pür hiddet;

- Hoca efendi ben saye-i şahanede paşayım. Bana eşek demeye ne hakkınız var ve nasıl cesaret ediyorsunuz? der. Abdurrahman Şeref Bey;

- Ne münasebet paşam; Ben böyle bir şey söylemedim. Hem sizi tanımıyorum ki, der. Paşa;

- Evet, söylemişsiniz... Talebeniz olan oğluma; “Adam ol, baban gibi eşek olma!” demişsiniz. Abdurrahman Şeref Bey;

- Ha... Evet... Çocuğunuzu derse çalışmadığından dolayı payladım. Fakat sözlerimle size hakaret değil, bilakis oğlunuza örnek gösterdim; “Adam ol baban gibi... Eşek olma!” dedim, der.

Paşa söyleyecek söz bulamaz. Üstelik bir de teşekkür ederek ayrılır.³⁵

---

³⁵ Mahmut Belenli, “Bazı Tabirlerimizin Tarihi ve Hikâyesi”, *Ercan Matbaası*, İstanbul, 3. Baskı, 1964

DİLİN YAPISI³⁶

- Anne, babam bana: “Tepemin tasını attırma!” dedi. İnsanların tepesinin tasını mı var?

- Öf, lütfen git başımdan! Sular kesik zaten...

- Suları bıçakla mı kesiyorlar?

- Hayır... Lafın gelişi, öyle denir...

- Laf bir yerlerden mi geliyor?

- Kafa ütüledin ama...

- İnsanların kafaları, tıpkı pantolonlar ve gömlekler gibi ütülenebilir mi?

- Aaa! Komşular yetişin! Bu çocuk beni Bakırköy’e gönderecek!

- Bakırköy, gerçekten bakırdan mı?

- Peki, peki... Bak şimdi sana anlatmaya çalışayım: kullandığımız kelimelerin... Yani... Şey... Yani, her kelimenin anlamını araştırmamız gerekmez... Yani dilin yapısı öyle...

- Anne dilini çıkarır mısın?

- Nedenmiş o ?

.....

- “Dilin yapısı öyle” demedin mi? Görmek istiyorum; neden yapılmış dil?

METNİN SORULARI

1. **Baba, çocuğuna :** “Tepemin tasını attırma!” demekle, gerçekte ne söylemek istemiştir?

- Sorularıyla beni usandırma!
- Beni öfkelenendirme!
- Saçma sorularıyla beni yorma!
- Yaramazlıklarınla beni yorma!

2. **“Kafa ütölemek” sözüyle (deyimiyle) benzer anlama taşıyan deyim, aşağıdakilerden hangisidir?**

³⁶ Behiç Ak, “Kim Kime Dum Duma”, *Cumhuriyet Gazetesi*

- a. Kafa patlatmak
- b. Kafa tutmak
- c. Kafa şişirmek
- d. Kafayı takmak

3. Soruları soran çocuğun henüz kavrayamadığı dille ilgili gerçek nedir?

- a. Her sözün anlamını araştırmak gerekmez.
- b. Dille ilgili saçma sorularla büyükleri kızdırmamak gerekir.
- c. Sözcükler, söz içinde çoğu kez gerçek anlamlarından uzaklaşır.
- d. Rastgele günlük konuşmalarda, sözcükler hep yanlış kullanılır.

4. Parçadaki “anne” ile ilgili olarak aşağıda söylenenlerden hangisi doğru değildir?

- a. Çocuğa karşı yeterince sabırlı değil.
- b. Çocuğun sorularına doyurucu karşılık vermekte yetersiz.
- c. Kimi terslikler ve elindeki işler yüzünden bezgin.
- d. Evine ve çocuğuna karşı tamamen ilgisiz.

EK-10

MÜZİKLE ÖĞRETİM

TARKAN – METAMORFOZ

Sorma derdin nedir diye sorma

Gel gör, halimi görde anla

Azar azar içim

Yanar durur o biçim

Öl dese ölürüm onun için

Çok seviyorum hem de çok

Tam kalbime geldi ok

Delisiyim o canına yandığımı

Vurgunuyum haberi yok

Vay Anam Vay halime!

Vay Anam Vay!

Dişi eli yakar içi beni

Dile kolay

Söndü havam fiyakam

Menziline gireli

Şimdi **sabahı zor ediyorum** geceleri

Azar azar içim

Yanar durdur o biçim

Öl dese ölürüm onun için

Çok seviyorum hem de çok

Tam **kalbime geldi ok**

Delisiyim o canına yandığımın

Vurgunuyum haberi yok

Yok derdime çare yok

Tam kalbime geldi ok

Kölesiyim o **canına yandığımın**

Vurgunuyum, haberi yok

EK - 7

2. DİLLİ DÜDÜK

SÖZ - MÜZİK :TARKAN

Söz gümüşse, sükut altındır

Masal okuyor bilmiyor o zırdeli

Rüzgar eken, fırtına biçer

Kendi düşen ağlamaz yani

Sen sen ol **kalp kırma**

Uykuların kaçır sonra

Akıllı ol oyuna gelme

Tepetakla olursun

Eden bulur sonunda

Pireyi deve yaptı dilli düdük

Ateşe bile bile körükle gidiyor

Kendi kuyusunu kazıyor enayi

Cır cır ötüyor

Bana göre **hava hoş**, kendi bilir

Beni bilen iyi biliyor

Boşa çabaları

Bu gönüllerde hükmü geçmiyor

Hadi sev hadi hadi hadi **gözünü karart** da

Koy elini kalbine şu **yalan havatta**

Gelen geçer konan göcer unutma

Sana da kalmaz bu ölümlü dünya

Şöyle bir silkelen de gel kendine

Hududunu **haddini bil, ileri gitme**

İki kere iki dört hesap kolay

Aç kalbini gel, **dırdır etme**

Caka satıyor utanması yok

O kendini üstün buluyor ama yanılıyor

Burnu kaf dağında mübarek

O kendini bu **alemin kralı sanıyor**

Bu ek dosyada referans kaynak olarak kullanılabilir değerli bir çalışmadan iki tane örnek vermek istiyorum. Bu eserde 30 tane atasözünün açıklaması oldukça hoş bir anlatımla geçmektedir.³⁷

KONU: “DOSTUN ATTIĞI TAŞ BAŞ YARMAZ”

Açıklama Yapmak İçin İzlenecek Yol:

Açıklamamızın amacı; dostlarımızın bizim iyiliğimizi isteyen ve bunun için çalışan yakınlarımız olduklarıdır. Buna göre düşünce düzenini şöyle kurabiliriz:

1. Dost (Anlamı ve bir insan hayatında önemi)
2. Dostlarımızın bizim iyiliğimiz yolunda gösterdikleri çaba
3. Dostlarımıza karşı inancımız.
4. Sonuç veya ders.

ÖRNEK ÇALIŞMA:

“Dostumuz, kötü günlerimizde teselli ve şefkatine sığındığımız, mutluluklarımızı paylaştığımız, ruhumuzun sırlarını rahatlıkla açıklayabildiğimiz, hiç çekinmeden yanında ağlayabildiğimiz veya gülebildiğimiz insandır. En fazla ihtiyaç duyduğumuz vazgeçilmez, kutsal bir varlıktır. Başımız darda kaldığımız zaman koştığımız ilk yer onun kapısıdır. O bizim yarımız devamımız demektir; onu kendimizden ayırmayız, bizi en az kendimiz kadar kayırır, vefakâr ve fedakârdır. İçimizde ve düşüncelerimizde en büyük yeri kaplayan dostumuz daima bizim iyiliğimizi ister. Başarılarımızı alkışlar, kötü bir harekette bulunduğumuz zaman bizi uyarır, doğru yola çağırır, iyiliklerimizi över, kusurlarımızı gidermeye çalışır. Ona inancımız sonsuzdur. Onun ışık tutan, teselli eden, varlığı korumak ve

³⁷ Sabahat Emir, “Atasözleri ve Vecizelerin Açıklamaları”, *Yenilik Basımevi*, İstanbul, 1969

mükemmelliğe eriştirmek için tenkit eden kılavuzluğu sayesinde kötülükleri yenmeye çalışırız. Ona karşı duyduğumuz saygı, derin ve samimi inanç bizi acı gerçeklerin ortaya çıkaracağı moral çöküntüsünden kurtarır. Dolayısıyla onun gösterdiği yol bizi ölmeye değil, yaşamaya sürükler. İyi niyeti, sevgiyi ve inancı hissetmek bizi güçlü kılar. Temenni edelim ki, bunun kaynağı olan dostlarımız eksik olmasın.”³⁸

KONU: ‘TATLI DİL YILANI DELİĞİNDEN ÇIKARIR.’

Açıklama Yapmak İçin İzlenecek Yol:

Açıklamamızın amacı, tatlı dilin bütün güçlükleri yenecek bir etki gücüne sahip olduğunu yansıtmaktır. Tatlı dilli insanlar karşısında tutumunuzu göz önüne getirerek şöyle bir düşünce düzeni kurabilirsiniz:

1. Tatlı dil.
2. Tatlı dilli insanların ruhi durumları.
3. Tatlı dilli insanların hayatta kazançları, başarıları.
4. Tatlı dil – Acı dil karşılaştırması yaparak örnekler verilebilir.
5. Sonuç.

ÖRNEK ÇALIŞMA:

Tatlı dil, karşısındakini ruhen etkileyecek tarzda yumuşak, ikna edici doyurucu, okşayıcı konuşma şeklidir. Tatlı dil, bütün gücünü ruhtan alır. Ruhu iyilikler güzelliklerle dolu olan fazilet sahibi bir kimsenin dili de kendiliğinden tatlı olur. Tatlı Dil ve güler yüz ruh asaletinin sevimli belirtileri ve görünümleridir. Çevresindekileri ardından sürüyecek çekici özelliğindedir.

---

³⁸ Sabahat Emir, ‘‘Atasözleri ve Vecizelerin Açıklamaları’’, *Yenilik Basımevi*, İstanbul, 1969

Ne kadar kötü olursa olsun tatlı dil önünde yumuşamayacak insan kalbi yoktur. İyiliğin o güçlü silahıyla bütün kötülükleri yenmek, ortadan kaldırmak ne güzel bir şeydir!... Bu yüzden tatlı dilli insanlar çevrelerinde sevilir, sayılır ve itibar görürler. Ruhi asaletin temel taşlarından olan sabır, hoşgörü, tatlı, yumuşak bir ses tonuyla işbirliği ettiği zaman aşılmayacak hiçbir engel, yenilmeyecek hiçbir zorluk yoktur. Çevrenizde nice çirkin insanlar vardır; tatlı dilleriyle herkesi kendilerine hayran bırakmışlardır. Dil, iradenin üstünde titizlikle durulması gereken bir organdır; kendi başına bırakıldığı zaman her dönüşünde bir kalp kırar, can yakar, birçok yıkımlara sebep olur. Dilin sonsuz etki gücünden dolayıdır ki; “Dil yarası yaraların en derini” denilmiştir.

İçimizde gür bir sevgi, şefkat ve merhamet kaynağı bulunduğu sürece kendiliğinden tatlılaşan dilimiz hayatın güçlüklerini yenmede, insanları ikna edebilmede en büyük yardımcımızdır.”³⁹

---

³⁹ Sabahat Emir, “Atasözleri ve Vecizelerin Açıklamaları”, *Yenilik Basımevi*, İstanbul, 1969

- 1- Elinin hamuru ile erkek işine karışmak.
- 2- Evlat edinmek.
- 3- Kimi kimsesi olmamak.
- 4- Kol kanat olmak.
- 5- Köklü aile.
- 6- Püf noktası.
- 7- Çizmeyi aşmak.
- 8- Pabucu dama atılmak.
- 9- Evdeki hesap çarşıya uymamak.
- 10- Evde kalmak.
- 11- Ev bark sahibi olmak.
- 12- Ocağı yıkılmak.
- 13- Kedi gibi dört ayağının üzerine düşmek.
- 14- Kedinin ciğere baktığı gibi bakmak.
- 15- Kokusunu almak.
- 16- Dananın kuyruğu kopmak.
- 17- Ekmeği taştan çıkarmak.
- 18- Karın tokluğuna çalışmak.
- 19- Yediği önünde yemediği arkasında.
- 20- Bir eli yağda bir eli balda.
- 21- Havadan nem kapmak.
- 22- Havanın gözü yaşlı olmak.
- 23- Güneş çarpmak.
- 24- Buz kesilmek.
- 25- Etekleri tutuşmak.
- 26- Etekleri zil çalmak.
- 27- Çorap örmek.
- 28- Birisine bakmak.
- 29- Hasta olmak.
- 30- Derdine derman olmak.

- 31- Hastahane kapılarında kalmak.
- 32- Yolunu beklemek.
- 33- Yolcu etmek.
- 34- Yaya kalmak.
- 35- Dört gözle beklemek.
- 36- Vaktini boşa harcamak.
- 37- Boşa kürek sallamak.
- 38- Boş gezmek.
- 39- Canı sıkılmak.
- 40- Kabak tadı vermek.
- 41- Surat ekşitmek.
- 42- Tadına bakmak.
- 43- Tat almak.
- 44- Yabancılık çekmek.
- 45- İnsan sarrafı.
- 46- Sözüünün eri olmak.
- 47- Misafir ağırlamak.
- 48- Tavşan kanı.
- 49- Tadına varmak.
- 50- Keyif vermek.
- 51- Saygı duruşunda bulunmak.
- 52- Ün salmak.
- 53- El üstünde tutmak.
- 54- Ömür çürütmek.
- 55- Bayram etmek.
- 56- Dikkate almak.
- 57- Ağzı kulaklarına varmak.
- 58- Sevinci kursağında kalmak.
- 59- Heyecan vermek.
- 60- Hoşuna gitmek.
- 61- İçi kararmak.
- 62- Kahkaha atmak.

- 63- Telgraf çekmek.
- 64- Canlı yayın.
- 65- Kalemiyle geçinmek.
- 66- Kaleme almak.
- 67- Gösterime girmek.
- 68- Dilinden düşmemek.
- 69- Ders vermek.
- 70- Dolup taşmak.
- 71- Dili tutulmak.
- 72- Felaketi bölüşmek.
- 73- Kara haber.
- 74- Felaket yağmak.
- 75- Gurur duymak.
- 76- Ağzıyla kuş tutmak.
- 77- Yerinde saymak.
- 78- Göz boyamak.
- 79- Pabucu dama atılmak.
- 80- Mektup atmak.
- 81- Telefon açmak.
- 82- Telefon rehberi
- 83- Göz yummak.
- 84- Açık yürekli.
- 85- Ağır başlı.
- 86- Bir ayağı çukurda olmak.
- 87- Atlet yapılı.
- 88- Yıldızı parlamak.
- 89- Tur atlamak.
- 90- Gözüne girmek.
- 91- Rengi solmak.
- 92- Renkten renge girmek.
- 93- Renk katmak.
- 94- Renk vermemek (rengini belli etmemek)

- 95- Ağız açık kalmak.
- 96- Hayrete düşmek.
- 97- Göz kamaştırmak.
- 98- Gözü takılmak.
- 99- Kafasına koymak.
- 100- Adam olmak.
- 101- Büyük konuşmak.
- 102- Burnu büyümek.
- 103- Merak sarmak.
- 104- İstek duymak.
- 105- Canı istemek.
- 106- İlgi çekmek.
- 107- Para bozdurmak.
- 108- Para canlısı.
- 109- Har vurup harman savurmak.
- 110- Borca batmak.
- 111- Gözleri dolmak.
- 112- Yüzünü buruşturmak.
- 113- Öfkeden ateş püskürmek.
- 114- Soğuk ter dökmek.
- 115- Kuş beyinli.
- 116- Aslan payı.
- 117- Maymun iştahlı.
- 118- Örümcek kafalı.
- 119- Göz kamaştırıcı.
- 120- Göz doldurmak.
- 121- Göze çarpmak.
- 122- Şanına layık.
- 123- İçki kullanmak.
- 124- Nefes darlığı çekmek.
- 125- Sağlığı bozulmak.
- 126- Sigaranın esiri olmak.

- 127-** Püf noktası.
128- Yolunacak kaz.
129- Göze gelmek.
130- Göze girmek.
131- Gözden çıkmak.
132- Gözü yememek.
133- Gözü kesmek.
134- Göze almak.

Ahmet Doğru'nun Gazi Üniversitesine sunduğu yüksek lisans tezinde 3 farklı yayında (MEB, Özgün Yay., A Yay) geçen deyimlerin listesini çıkarmıştır. 6. sınıfa ait Türkçe ders kitaplarında geçen bu deyimlerden her üç yayında geçen deyimlerin listesi şu şekildedir.

Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Geçen Ortak Deyimler

DEYİMLER	
1	Bağrına basmak
2	Dile getirmek
3	Fırsat bulmak
4	Göz atmak
5	Hesap sormak
6	Özür dilemek
7	Söze karışmak
8	Surat asmak
9	Yerine getirmek
10	Yol vermek
11	Canı sıkılmak
12	Dikkat çekmek
13	Elde etmek
14	Karar vermek
15	Söz vermek
16	Vakit geçirmek

1. Ağzından bal damlamak – siyasetçilere
2. İştahı kesilmek – aşçılara
3. Kafası şişmek – öğrencilere
4. Kulağı delik – gazetecilere
5. Rekor kırmak – sporculara
6. Yüzü gülmek – Yüzü sirke satmak – satıcılara,
7. Ağaç yaşken eğilir, Çocuk evin meyvesidir. – aile
8. Numara yapmak – tiyatroculara

‘Korkudan ödüm patladı’

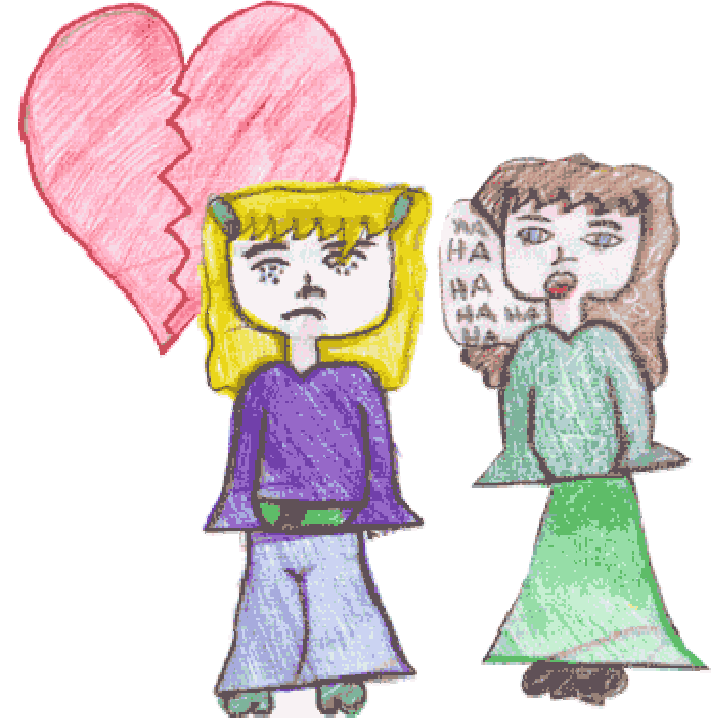
Fareyi görünce ödüm patladı.

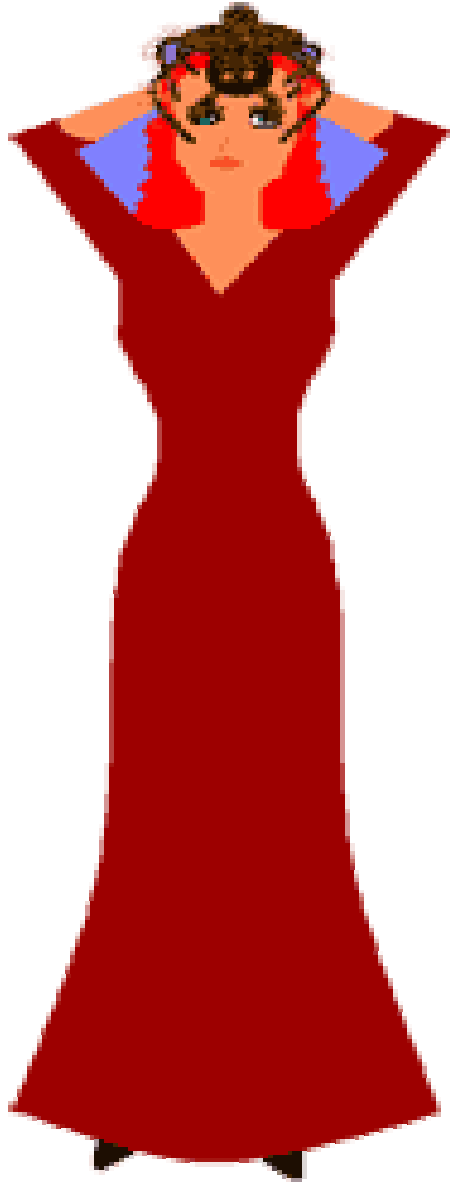
Lütfen gel, Allah aşkına.

Tabanları Dağlamak

Kalp Kirmek

Örümcek kafalı

Bunlar örümcek kafalı insanlar.

These spider-headed people.

Bekleye bekleye
ağaç olmak

Burnu
büyümek

Parayı veren,
düdüğü çalar.

Arkadan Vurmak

Bir bardak
suda fırtınalar
koparmak

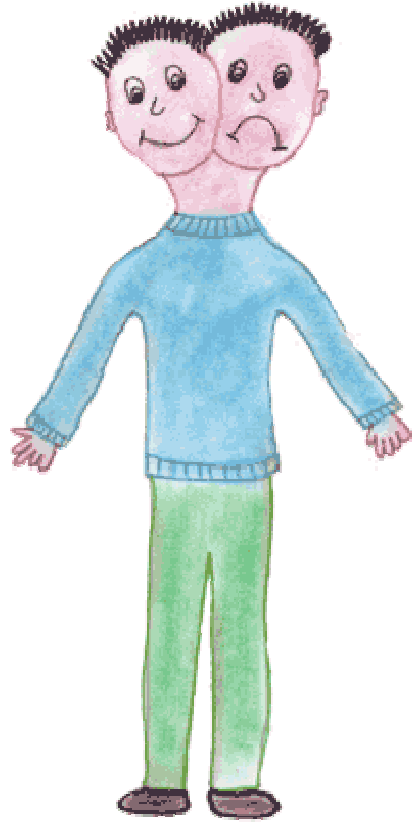

KULAĞINA
KÜPE OLMAK

iki yüzlü

Ağzının
suyu akmak

